АԤСНЫ АҞАЗАРА

ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA KUNST DER ABCHAZIEN أبخازيا ABHAZYA SANATI

АԤСНЫ АҞАЗАРА ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA KUNST DER أبخازيا ABCHAZIEN ABHAZYA SANATI

2/ 2024

АМҲАЦЬЫРРА – 160 ШЫҚӘСА

Уа цша хагак ацәқәырԥ шьҭнахуеит,
Уа мацәысроуп, уа дыдроуп.
Ҕбак, шәеиқәаран, аԥра еиҭцнахуеит,
Аамҭадароуп, уа хцәароуп...

Латцарамза 12, 14
Аҧсны Жәлар рпоет Баграт Шьынқәбеи
Аҧсны Рацхьатәи Ахада Владислав Арӡынбеи ирирамшқәоуп

Ҩ-ЕТЦӘАК

Ишамкәа Анцәа иишаз ахатца
Иабантәи, ианбыкәу данааз?
Шарҧиетцәан аамҭа атцантә
Ижәлар иаауаз данрыхьӡаз?

Ижәҩандоу адгьыл изалои,
Дналаӡуеит, уаҳа акагьы.
Ешыратәи ажәҩан ахсаала
Иқәныҟәаз дҟьалом аӡәгьы.

Збызшәа зҿабаз аҭынхада
Ҭарчеитцас анапы дадыргоит,
Ажәлар жәлархом бызшәада
Зҳәаз ҳбызшәа еиқәирхоит.

Изнырыз ҳабызшәа иамчу
Имҩатәны жәҩанахь данцо
Ҷлоу, Лаганиахә, Қәмарча –
Ицны Аҧсны ҟьаҟьа дахьӡоит.

Кәтышьха, Тәанихәы, Ешыра,
Ирзылҧхаз хыхьынтә етцәак
Ашәахәа иҩеиуа ирмаакыроуп,
Илеиуа акы ирыхәом зынӡак.

Аетцәеи Аетцәеи еиҧылеит,
Ахаан Аҧсназы илашаларц,
Зынарха узымшәо шықәсыла
Рыдгьылаз иззыҳәоз наӡарц!

Геннади АЛАМИА

Анатоли ЛАГӘЛАА

ҲАҦСЕИҚӘЫРХАҨ, ҲАҦСҾЫХҨЫ!..

(Аҧсны жәлар рпоет Дырмит Гәлиа диижьҭеи 150 шықәса ҵит)

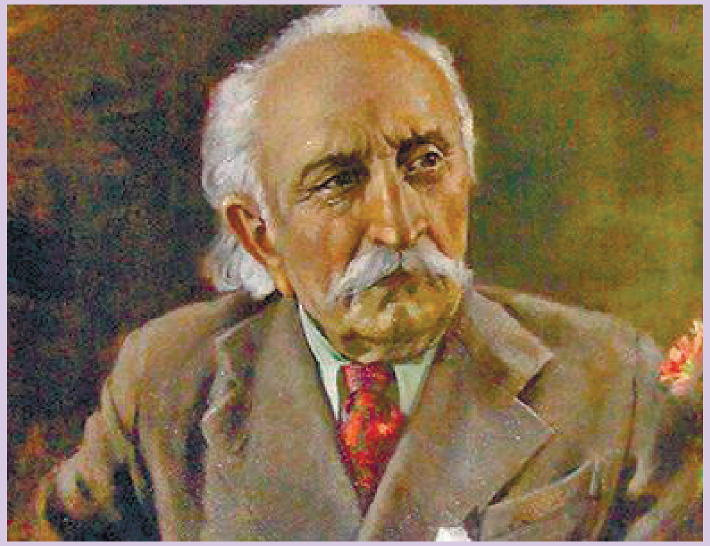

***–С**ветлана, ибыдысныҳәалоит иахьатәи ҳаҧсуа жәлар рныҳәа ду! Ҳмилаҭ жәларык раҳасабала рыхьӡ адунеи иахзырҵәааз Аҧсны жәлар рпоет Дырмит Гәлиа диижьҭеи 150 шықәса ҵит. Ари аныҳәа ду Аҧсны ахыаҵыхәа ҳажәлар иазгәартҭалоит ҳазҭагылоу ашықәс нҵәаанӡа... Шәара, Дырмит Гәлиа иҩны-амузеиаа шәзы ари аныҳәа алагоит есышьыжь, есены!.. Арҭ амшқәа рзы шәара шәахь имҩахыҵуа рацәаҩуп, ҳрылацәажәап сынтәатәи ашықәс азы имҩаҧыжәгараны иҟоу аусқәа...*

– Иҭабуп, Анатоли. Ахацыркҩы ду, аҧсуа милаҭтә литература ашьаҭаркҩы, арккаҩы, ааӡаҩ, Аҧсны жәлар рпоет Дырмит Гәлиа диижьҭеи 150 шықәса аҵра, ииашаҵәҟьаны, аҧсуа жәлар зегьы рзы имилаҭтә ныҳәоуп. Ишыжәдыруа еиҧш, Дырмит Гәлиа дгылан аҧсуа милаҭтә доуҳатә культура еиуеиҧшым амахәҭақәа рхытцхырҭаҿы. Ахаҿаагара уадаҩуп аӡәы имацара илиршаз, дзыхьӡаз, иҟаитцаз аусқәа рымҽхак.

Иахьа Д. Гәлиа иӡбахә анаҳҳәо, иаҳгәалаҳаршәоит уи еиқәиршәаз аҧсуа нбан, авторс дызмаз Аҧсны аҭоурых, раҧхьатәи асахьаркыратә шәҟәы, раҧхьатәи ажәабжь, раҧхьатәи аҧсуа роман, ҳмилаҭтә театр ашьақәгылара, аҧсуа газеҭ «Аҧсны» раҧхьаӡа аҭыжьра, аҭтцаарадырра ашьаҭаркра уҳәа, зегьы рҿы мҽхакы ҭбаала илагала. Иҵьоушьаша, Дырмит Гәлиа иажәеинраалақәеи шәышықәса уажәаҧхьа иҭытцуаз агазеҭ «Аҧсны» ианылоз истатиақәа реиҳараки уанрыҧхьо, урҭ иахьатәи амш азы иҩушәа ауп ишыҟоу. Ҧсра зқәым аклассикатә рҿиамҭақәа ишырқәашьу еиҧш, иарбан аамҭазаалак ирышьашәалоуп, ауаҩы ианаҳәо, дзызнархәыцуа рацәаӡоуп.

«Бзазара имоуп згәы иҭоу зегь зҿы иззарҳәауа,
Зҿы иҭытцуа ырҧшӡаны, ирҟәышганы изызҳәауа,
Дгыларада, цәшәарада, дасу рыгракәа дзырбауа,
Аиашахь дгыланы, ахәахәа иацәзыршәауа», – ҳәа иҩуан апоет.

Иара ихаҭагьы иҧсҭазаара зегьы убас ауп ишымҩаҧигаз – ааҧсарак ҟамтцакәа, ажәлар атцаралашарахь ркылгара, иара убри алагьы милаҭк, жәларык раҳасабала рыхьчара, адунеи ажәларқәа рыларгылара – иҧшьоу хықәкны иҟатцаны.

Дырмит Гәлиа диижьҭеи 150 шықәса аҵра аныҳәа амҽхак ахьынӡаҭбаау азгәаҭаны, 2024 шықәса зегьы Дырмит Гәлиа ишықәсны ирылаҳәоуп. Ҳәарада, уи ашықәс иҭагӡаны, иазҧхьагәаҭоу аусмҩаҧгатәқәа даара ирацәоуп. Иахьазы ҳара зегь реиҳа ҳеыззаҳшәо, иахьеиуахеи аус здаауло — урҭ аусқәа, арккаҩ ду игәалашәара аҿаҧхьа ҳаҧхамшьартә еиҧш, уи ихьӡ иақәнаго рынагӡароуп.

Дырмит Гәлиа ишықәс анаҳҳәа, уи иаанаго – ашықәс зегьы абри арыцхә иадҳәалоу хырхарҭала еиуеиҧшым аныҳәатә усқәа мҩаҧыргалоит ҳәа ауп иаанаго. Убри азы ашықәс нҵәаанӡа ҳтәылаҿы иазҧхьагәаҭоуп имаҷымкәа аусмҩаҧгатәқәа. Аха Д. И. Гәлиа илитература-мемориалтә музеи аҿы ари аныҳәа хацыркхоит арккаҩы даниз амш аҽны – жәабран 21 азы.

Уи аҽны, традициала ишаҧу еиҧш, Дырмит Гәлиа ибаҟа аҿаҧхьа ашәҭқәа анышьҭаҳтцалак ашьҭахь, ҳаркқаҩы имшира ныҳәатцас иазгәазҭо ҳҵьынҵьуаа аҭаауеит уи иҧсҭазаара аҕьырак ахьихигаз, ихшара ахьиааӡаз, ирҿиамҭақәа реиҳарак ахьаҧитцаз, насыҧ ахьимаз, зны дахьгәырҕьоз, даҽазынгьы дахьыгәырҩоз, пробле-

ДЫРМИТ ГӘЛИА ИҨНЫ-АМУЗЕИ

Дырмит Гәлиа ашәҟәыҩҩцәа рыгәҭаны

ма шәкы-зқьы ахьизбоз, уахи-ҽни аапсарак ҟамҵакәа ижәлар рзы аус ахьиуаз — 50 шықәса раахыс илитература-мемориалтә музеины иҟоу апоет иҩны гәакьа. Есышықәса ари амш азы арахь имҩахыҵуеит ашәҟәыҩҩцәа, аҭҵарауаа, атеатр, асахьаҭыхра, амузыка уҳәа еиуеипшым аҟазара хкқәа знапы рылаку арҿиаҩцәа, арҵаҩцәа, ашколхәыҷқәа, астудентцәа, иара убас, Дырмит Гәлиа игәалашәара еснагь иазҿлымҳау ҳҵьынҵьуаа.

Ҳара ҳмузеи рацәак ишдуумгьы, ауаа ахьеизо ҳәа иҳамоу азал акыр ишыҭшәоугьы, ари аҽны уи иаднакылоит имаҷымкәа асасцәа. Агәра ганы сыҟоуп, аиубилеи аҽны урҭ рхыҧхьаӡара еиҳагьы ишеиҳахо ала. Аныҳәамш аламҭалазы, жәабранмза зегьы еснны амузеи иаҭаауа ашколхәыҷқәа рхыҧхьаӡара, урҭ иаадырҧшуа азҿлымҳара, ииашаны, ҳгәы даара иаздырҳауеит.

Сынтәа есҽны зхыҧхьаӡара иазҳауа аекскурсиақәеи, Аҧсны ашколхәыҷқәа школ-школлеи класс-класслеи амузеи аҿы еиҿыркаауа аекскурсиақәеи, аныҳәатә қәгыларақәеи, Д. Гәлиа иҩымҭақәа рыпхьареи ирҷыдангьы, иазҧхьагәаҭаны иҳамоуп амузеи азал аҿы ашәҟәыҩҩцәеи, аҭҵарауааи, аҿарацәеи алархәны, Д. Гәлиа иҧсҭазаареи ирҿиареи рзы макьаназы цқьа иҭҵаам аганқәа ирызкны ақәгыларақәа. Иара убас, сынтәа 50 шықәса зхыҵуа Дырмит Гәлиа илитература-мемориалтә музеи еипш иҟоу, аҧсуа доуҳатә хәышҭаарақәа реиқәырхареи, урҭ наҟ-наҟ реизырҳареи ирыдҳәалоу апроблемақәа ирызку аҵәажәара амҩаҧгара. Насгьы, ахәылҧаз аҿы иҟалап ҳәа агәыӷра ҳамоуп ҳашәҟәыҩҩцәа рҿиарала реиндаҭларагьы – ҳахәылҧазқәа рҿы еснагь ишаҧу еипш, аҭыҧ роуп ҳәа ажәеинраалақәеи аиҭагақәеи рыҧхьара, апародиа ҿыцқәа рцәыргара...

– Амузеи аҩныҵҟа иҟоуп иахьа уажәраанӡа ирзымызбац апроблемақәа маҷымкәа. Урҭ зегьы шәара амузеи аусзуҩцәа шәгәы ишыҵхо даҽаӡәы игәы иҵхаӡом. Сара акырынтә сақәшәаахьеит аиҳабыра рҿаҧхьа ҧсыхәа змам апроблемақәа шәанрылацәажәо... Ҳаӷеимшхара, ианаамҭаз ирзышьақәмыргылаз Асахьаҭыхратә галереиа алахьынҵа зегьы ҳаблит, шьҭарнахыс уи аҩыза аус ҳҟәыблаазароуп... Сара излаздыруа ала, шәзықәдыргәыӷыз рацәоуп, напгьы адыркып ҳәа ҳгәы иаанагоит...

– Ааигәа ҳкультуратә ҧсҭазаараҿы иҟалаз атрагедиа, ҳмилаҭтә ҟазара иаиуз ааха ду згәы знамырхьыз ҳәа аӡә дыҟоуп ҳәа сгәы иаанагом… Хнырҳәышьа змам цәыӡ дууп Ҳмилаҭтә галереиа асахьаҭыхымҭақәа рбылра… Уи иазкны иҟалаз аныҟала ашьҭахь убри аҟара рҳәахьеит…

Аҵыхәтәантәи аамҭазы амузеи аиҭашьақәыргылара атема убасҟак лассы-лассы ҳалацәажәоит, уажәшьҭа уи аганахьала иҿыцу ҳәа акгьы сзымҳәозар акәхап… Аха уи иаанаго, уажәшьҭа сацәымшәо исҳәар ҟалоит аус хацыркуп ҳәа!

Д. И. Гәлиа илитература-мемориалтә музеи аиҭарҿыцра, хәҭакахьала, нап аркын 2022 шықәсазы. Усҟан аремонт рызун актәи аихагылаҿы иҟоу афбатәи аекспозициатә зали, акоридори, аусзуҩцәа руада хәыҷи. Иара убас, иҿыцны ишьақәыргылан актәи аихагылаҿы хаз иҟоу даҽа ҩ-уадакгьы. Сынтәа иазҧхьагәаҭоуп аҩбатәи аихагыла, амемориалтә хәҭагьы (Д. И. Гәлиа икабинет) уахь иналатцаны реиҭашьақәыргылара, афымцамҩангагақәа зегьы ҳаамҭа ишашьашәалоу ала рыҧсахра, абылрацәыхьчаратә система аиҭашьақәыргылара, аҧхарра анагара уҳәа реипш иҟоу, акрызтцазкуа аусмҩаҧгатәқәа ралыршара. Урҭ аусқәа зегьы ишәоупизоуп, рыҟаҵаразы иаҭаху ахарҵьнтца азҧхьагәаҭоуп, ари ашықәс азы ихацыркхоит. Ҳазлацәажәо аусқәа рыҟаҵара заҟа уадаҩра ацу, заҟа харҵьгьы аҭаху ибзианы еилаҳкаауеит ҳара, акыршықәса уи аҟаҵара иашьҭаз амузеи аусзуҩцәа, аха даара ҳақәгәыӷуеит уажәшьҭа мҩабжара инымхап ҳәа, избанзар, иаабоит аиҳабыра рҟынтәи ари аус ахаҵгылара бзиа шамоу. Агәра ганы ҳаҟоуп, Д. Гәлиа иҩны-амузеи еипш иҟоу амилаҭтә хәышҭаарақәа реиқәырхареи реизырҳареи аҧсуа жәлар рдоуҳатә ҭоурых азы иаҵанакуа зегьы ибзиаӡаны еилыркаауеит ҳәа.

– Цшӡала, Д. Гәлиа Иҩны-амузеи аремонт ҟаҵаны ианалгалак, иахьа литературатә музеик злаҳамам ала, аамҭала акәзаргьы, даара ибзиахоит ҳәа сгәы иаанагоит, ҳаҧсуа шәҟәыҩҩцәа рнапҩымҭақәа рыҵәахразы шәара шәахь инаргар урҭ рҭаацәа... Избанзар, урҭ ҭызҵааува, ҳаҧхьаҟа аус рыдызуларан иҟоу ҳҵарауаа рзы даара иманшәалахон уи аус...

Дырмит Гәлиа, иҧшәмаҧҳәыс Елена, рыҷкәынцәа – Гьаргьи Ивани, рыҧҳа Татиана

– Аҧсуа шәҟәыҩҩцәа рнапҩымҭақәа Д. И. Гәлиа илитература-мемориалтә музеи ашҟа рнагара, рыҵәахра аханатә инаркынгьы иаҿын. Ҳара иҳамоуп амузеи аҿы имаҷымкәа ҳашәҟәыҩҩцәа, еиҳаракгьы ҳаклассикцәа рнапҩыраққәа. Иҳамоуп урҭ зегьы дасу хаз-хазы рнысымҩа, рырҿиаратә биографиа уҳәа еизганы иахьыҵәаху апапкақәа, амузеи абиблиотекаҿы иҟоуп рҩымҭақәа. Ииашоуп, аҭыҧ ҳацәмаҷуп, аха ҳашәҟәыҩҩцәа рырҿиаратә ҭынха аизгара ишрылшо ала иаҿуп амузеи аусзуҩцәа. Аҵыхәтәантәи аамҭазы, ҿырҧшыс иаагозар, 2021 шықәсазы еицырдыруа ҳашәҟәыҩҩы Ҷыҷыкәа Џьонуа иҭаацәа ҳамҭас амузеи иарҭеит уи ирҿиаратә ҭынха, иара убас, аус ахьиуаз истол, икьыҧхьга машьына, хыҧхьаӡара рацәала ишәҟәқәеи, иусумҭақәеи, инапҩыраққәеи. Д. Гәлиа имузеи аҿы иҵәахуп, иаҳҳәозар, Миха Лакрба ирҿиаратә ҭынхагьы, вариант рацәала ипиесақәа, исалам шәҟәқәа. Уи асовет аамҭазы иҧшәмаҧҳәыс амузеи ҳамҭас иалҭеит. Ирацәоуп, иара убас, амузеи аҿы иҵәаху ҳашәҟәыҩҩцәа рлитературатә ҭынхақәа, рнапҩыраққәа. Алитератураҭҵааҩцәа урҭ зегьы аус рыдуларазы алшара рымоуп. Насгьы, ари амузеи аҿы иҵәахуп ҳпатриарх иҧа, еицырдыруа асовет шәҟәыҩҩы Гьаргь Гәлиа илитературатә ҭынха аӷьыраки, иахьа уажәраанӡа акьыҧхь зымбац ипиесақәеи, инапҩыраққәеи. Урҭ сара хаҭала аус рыдызулон шықәсқәак рапхьа.

Д. Гәлиа илитературатә музеи аусураҿы, аҭынха аиқәырхареи, ахьчареи, аларҵәареи инарҷыдангьы, акрызҵазкуа хырхарҭаны иҟоуп аҭҵаарадырратә усура. Макьана ирацәоуп ишахәҭоу еипш иҭҵаамкәа амузеи аҿы иҵәаху аматериалқәа. Иара убас, имаҷым ихарҭәааны аҭҵаара зҭаху, мамзаргьы ҿыц блала изхәаҧштәу Дырмит Гәлиа ихаҭареи, инысымҩеи, ирҿиаратә ҧсҭазаареи ирыдҳәалоу аматериалқәа. Аинтерес ҷыда аҵоуп Дырмит Гәлиа ихаҭареи ирҿиареи аҧсуа милаҭтә ҟазараҿы иҟарҵаз анырра ду аҭҵаарагьы. Ажәакала, алитератураҭҵааҩцәеи аҟазараҭҵааҩцәеи рзы аусутә даара ирацәоуп, убри азы амузеи ареконструкциа аныҟарҵалак ашьҭахь, аҭҵаарадырратә усуракәа рзы аҭагылазаашьа еиҳа иманшәалахап ҳәагьы агәыӷра ҳамоуп.

– Сара издыруеит Дырмит Гәлиа иааиҩхьоу зегьы том рацәала рҭыжьра аҳәынҭқарра шадгылаз, урҭ быжь-томк рҟынӡа ҟалар ҟалап. Шәаргьы ааигәа ашәҟәы бзиаӡа ҭшәыжьит, Дырмит Гәлиа иҩны имҩахыҵхьаз аҳәааныруәтәи ашәҟәыҩҩцәа дуӡӡақәа иҩны иаанрыжьыз адныҳәаларақәа, азеиӷьшьарақәа зну. Изустцәақәада урҭ, Дырмит Ду иашҭа игәырӷьаҵәа зшьапы ықәзыргылаз? Цыҭҩык рызбахә ҳабҳәар бзиан...

– XX ашәышықәсазы ҳтәылахь сасра ҳәа иаауаз зегьы – еицырдыруа аурыс шәҟәыҩҩцәеи апоеттцәеи, иара убас, Асовет тәылеи аҳәааныруәи рҿы идырыз ауаажәларратә усзуҩцәеи уҳәа аӡәырҩы, хымҧада, Аҧсны жәлар рпоет иҩны ашҟа имҩахыҵуан. Дырмит Гәлиа иҩны асасцәа рзы еснагь ашәқәа ҟьаҟьаӡа иаартын. Ари аҩны изнықымкәа иаҭаахьаз, итәахьаз-игылахьаз, апоет ду иҩызцәа еиҵбацәаны зхы зшьоз иреиуан адунеизегь аҿы ибзианы зыхьӡ наҩхьаз аурыс шәҟәыҩҩцәа: Н. Тихонов, Е. Долматовски, Р. Гамзатов, Е. Евтушенко, Б. Ахмадулина, А. Дементиев, Ф. Искандер уҳәа ирацәаҩны. Еицырдыруа

Константин Симонов, Дырмит Гәлиа, Васили Ажаев. Аҟәа, 1957 ш.

аурыс шәҟәыҩҩы Константин Симонов ихаҭа ишиҳәоз ала, Дырмит Гәлиеи уи иҧшәмаҧҳәыс Елена Андреиҧҳаи аныки-абыки реипш ибон, рҧа еиҳабы Гьаргь Гәлиа иашьак иеипш дизыҟан. К. Симонов иажәақәа рыла, Д. И. Гәлиа «баҩхатәра ҷыданы илан ауаа рыгәқәа иара ихаҭа ишҟа акәымкәа, дара бзиа ирбоз, рыҧсҭазаараҿы ихадоу, рыҧсы зызҭоу разхьарҧшра». Д. И. Гәлиа илитература-мемориалтә музеи аекспозициатә залқәа рҿы, ишыжәдыруа еипш, ицәыргоуп Дырмит Гәлиеи еицырдыруа аурыс шәҟәыҩҩцәеи реиҩызара атәы зҳәо имаҷымкәа афотоҭыхымҭақәеи, асалам шәҟәқәеи уҳәа егьырҭ аматериалқәеи. Амузеи анаартыз аҽны инаркны иаҧшьган иаҭаауаз асасцәа ргәаанагаракәа знырҵоз ашәҟәы. Ара иҟоуп адунеи аҿы еицырдыруа ауаа, Д. Гәлиа иҩны 50 шықәса рыҩныҵҟа иаҭаауаз ауаа рақәҿыҭракәа, ргәаҳәаракәа, рзеиӷьашьаракәа рацәаны. Аҭоурых ҵакы змоу ари ашәҟәы хазны аҭыжьра алҳаршеит 2019 шықәсазы, амобилтә еимадара «АКВАФОН» аҵхыраарала. Иахьазы уи инагӡаны ихарҭәаахеит. Сынтәа, алшара ҳауазар, иаҳҭахуп уи ҿыц ихарҭәааны аиҭаҭыжьра. Иара убасгьы, иазҧхьагәаҭаны иҳамоуп Д. Гәлиа 150 шықәсазтәи ииубилеитә ныҳәамш инаркны иҿыцу «Ақәҿыҭратә шәҟәы» ахацыркра.

– Сара Дырмит Гәлиа ихьӡала еиҿкааду Аҳәынҭқарратә комиссиа аҿаҧхьа иҟасҵаз ажәалагалақәа ҩба ирыдгылеит, апоет ахәыҷқәа ирызку иажәеинраалақәа хазы шәҟәны, асахьа бзиақәа аҵҵан аҭыжьреи, иара убасгьы, уи игәалашәаракәеи иреиӷьӡоу иажәеинраалақәа рыхәҭаки аҧсышәалеи ҭырқәшәалеи шәҟәыкны разырхиара. Урҭ аҭырқәшәахь реиҭагара даҿуп ауаажәларратә усзуҩы, Аҧсны ашәҟәыҩҩцәа р-Ассоциациа иалоу, апатриот ду Октаи Ҷкотуа. Уи даара акраанагоит иахьа мшынныруә инхо ҳауаажәлар зегьы рзы, избанзар, ҳара ҳныҳәа даргьы ирныҳәоуп!.. Убри аганахьала, урҭ атомқәа иргәыламло, шәара аҭыжьра акразшәырхиома сынтәа?..

– Ишудыруа еипш, Дырмит Гәлиа диижьҭеи 150 шықәса аҵра инадҳәааланы иаҧҵоу Аҳәынҭқарратә комиссиа, амузеи еиҳабык лаҳасаб ала, саргьы салоуп. Уи ажәалагала иадгылазгьы среиуоуп. Аҧсны Акультура аминистрреи ҳареи ҳаицҿакны уи акомиссиа ашҟа иҟаҳҵаз

Дырмит Гәлиа икабинет

ҳажәалагалақәа руак азкын сынтәа ҳпатриарх ииубилеи инадҳәаланы, иалҳаршарц Ҭырқәтәыла ҳџьынџьуаа ахьынхо ақалақьқәа рҿы Дырмит Гәлиа имшқәа инарҭбааны рымҩаԥгара. Амузеи аҟынтәи иҳалшоит ҳџьынџьуаа рзы аинтерес зҵоу ацәыргақәҵа аиҿкаара. Аԥсуа ҩыратә ҭоурых хацзыркыз, дшыхәыҷӡаз амҳаџьырра зыхганы, зыԥсадгьыл ахь ахынҳәра зқәашьхаз ауаҩы инысымҩа шыҟоу ала, уи имшқәа ҳажәлар ахьынхо атәылаҿы рымҩаԥгара асимволтә ҵак ду амоуп ҳәа агәаанагара ҳамоуп. Д. И. Гәлиа иҩымҭақәа аҭыркәшәахь реиҭагара даара иус дууп, уи алзыршо ауаа иахьа иахьҳамоугьы насыԥуп ҳәа сгәы иаанагоит…

Дырмит Гәлиа – хаз игоу дунеиуп, зеиԥшыҟам цәырҵра дууп аԥсуа культура аҭоурых аҿы. Аԥсуа жәлар милаҭк раҳасабла реиқәырхара хықәкыс иҟаҵаны, аҵаралашаратә мҩа ашҟа ркылгара уалԥшьас зхы иадызҵаз Арккаҩ ду иҿаԥхьа ҳарҭ, уи имца збызшәа еиқәнархаз зегьы, иаҳуалԥшьоу даара ирацәоуп… Дырмит Гәлиа ихәышҭаара – Аԥсни аԥсуааи ирхәышҭаароуп. Уи наунагӡа аԥсы ҭазарц, ҳаԥхьаҟа еиҵагылараны иҟоу абиԥара рзы азҿлымҳара ду аманы, имҩақәҵаганы, илашарбаганы аҟазаара ауп изызку зегь раԥхьаӡагьы ари аҩны аҿы аус зуа ауаа ҳуалԥшьа.

– Светлана, ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа реиԥш, ҳинтеллигенциа зегьы даара пату рзақәуп Гәлиа Ду ихәышҭаара бҩызцәеи бареи амца «еиҿакны» иахьааижәго, аԥхарра ахьагшәамырхо, алитературатә хәылԥазқәеи аинтерес зҵоу аиԥыларақәеи ахьымҩаԥыжәго, Апоет изку ашәҟәқәа ахьҭшәыжьуа, раԥхьаӡа акәны Аҩны-амузеи асаит ахьеиҿышәкааз, уи ахан хьыԥшәцара аиҭашьақәыргылара иалагартә аус бзиақәа шәахьырҿу. Сынтәатәи ашықәс ҳтәыла аҩныԥҟа аизыразреи, аилибакаареи, напеикәыршарыла аибабареи, ҳбызшәа ԥшӡеи ирышықәсзароуп, избанзар, аԥсуа жәлар ҳабла хызтыз, Дырмит Ду ииубилеиуп! Сара сгәы иаанагоит, сынтәа ииуа аԥеиреи, сынтәа аҟазараҿи, алитератураҿи, аҭԥаарадырраҿи иаԥԥахо зегьы даҽа насыԥ бзиак рымоуп, иаарылукаартә иҟалоит ҳәа!.. Анцәа илаԥш урҭ ҷыдала ирхызааит!..

ДЫРМИТ ГӘЛИА ИАХЬ

Ируҭеит аԥсуаа агәырӷьашәа,
Инагӡаны иуҳәеит уҿахәы,
Ерцахә шла хызҩо асы акәушәа,
Иӡышӡа ишлоуп ухахәы.

Зны-зынла аҿаруаа уҳахәаччо,
Уаннеиуа ажәа ҳәауа,
Ишԥеиԥшу хыхьтәи иҳалаҷҷо
Аҟәатәи амра ашәахәа.

Уашәақәа икьаҭо цәымзаӡам,
Уашәақәа мроуп, иԥхауа!
Апоет дызражәуа мчыҟаӡам,
Шәышықәса царгьы иҭакәкәа!

Дырмит, иума агәабзиара,
Ҳаԥхьа ушгылоу уцала!
Изчаԥаз абасгьы абзиара,
Ишҩыц иҩлааит укалам!

Баграт ШЬЫНҚӘБА
1948

Аԥсны уаҵәтәи амш

Џьума АҲӘБА

ИУА ИҨЫЗА – АЛГЫҬ АҲАБЛАН

Иԥсаҟьаны аԥслымӡра илаԥсоу ахьы ҟәырҷахақәа реиԥш, ажәлар ирыланхоит ауаа бзиақәа, ауаа ссирқәа. Бжеиҳан урҭ, раагәасигәа иҟоу раамышьҭахь, инахараны рыхьӡ уаҩы издырӡом. Рыԥшаарагьы, урҭ ахьы ҟәырҷахақәа реиԥш ицәгьоуп. Сара саӡәыкны, урҭ рышьҭа архашьас ҳәа издыруа акызаҵәык ауп. Пытҩык шәааиқәшәаны шәшеицәажәо, аӡә иажәа иналеиҵоит убри ауаҩ ссир ихьӡ. Сгәаҿы инханы иҟан абасеиԥш еицәажәарак. Лыхны ашҭа иқәгылоу аҭәатҵла ашәшьыраҿ хҭәаны абаа хыжәжәарахқәа ҳрыхәаԥшуан. Исыцыз, ааигәа аҵара ду далганы иааз араҟатәи арԥыс, иажәа маҷк агәаара аҵаҵаны, ус ҿааиҭит:

– Урыстәылан ҭауади-аамсҭеи ирхылҵыз роуп алитературеи аҟазареи реиҳарак зырҿиаз. Ҳара ҳаҳцәа, Чачаа, абри абаа хыжәжәарахқәеи ҳазҵатәоу аҭәатҵлеи роуп ирҭынхаз. Шәҟәыҩҩ затҵәык дрылҵын, иара убригьы ииҩуаз аԥсуа жәлар рырхәашьа дақәдмыршәеит. Мап, рызегь неилаҵаны, ҳара ҳ-Миха иаҟарагьы рзыҟамҵеит.

– Миха дызусҭада?

– Дышԥаузымдыруеи?! Миха Ҷедиа.

– Иҟаиҵазеи, аибашьраҿ хьыӡ игама?

– Аибашьҩы, ахьӡ агаразы мышкгьы иҭахӡам, сааҭк, ма минуҭқәак роуп... Миха Ҷедиа шықәса ҩынҩажәа инарықәгәыӷуа деибашьуан. Ааи, ааи, ҳмилаҭ ирхаԥаны иҟаз алашьцара дабашьуан. Шаҟаҩы аҵаҩцәа...

– Уи аҟара шықәса рҵаҩыс аус зуз рацәаҩуп Аԥсны! – сҳәеит сара.

– Уажәы уццакуеит, избоит. Уаа даҽазны. Иҩны уназгоит, ирҵаҩра аамышьҭахьгьы, уи дзакәу иҩны иубақәо убап!..

Даҽазны захьӡыз акыр шықәса ахылеит. Уиаахыс Лыхны ашҭаҿ акырынтә ашьац иатҵәара иит, иканӡеит, аӡәырҩы аҽыҩ ҷкәынцәа абраҟа аԥхьахә ганы рыҩныҟақәа ихынҳәит.

Амҩаду саамҩахыҵын, анаара сылбааны Хыԥсҭа аԥшаҳәа шыҟоу сҿынасхеит. Зыҟны сцоз игәыла ҷкәыни сареи кәара ҷҷак ҳанҭысын, иаабац нхаҩ гәашәк ҳнадгылеит. Ишәагаа кьаҿны, ашықәсқәа маҷымкәа зҟәаҟәа иқәыгәӷәаахьоу хатҵак даахԥылеит. Иҳадцало аҩныҟа ҳашнеиԥхьозгьы, иҳамукәан, ашьац иатҵәара кашьшьы амӡырха ԥшӡа иқәгылаз ара ду амҵан ҳнатәеит. Ҳашцәажәоз, амӡырха аԥшӡашьа џьашьо, ара ду снаҵаԥшын:

– Абас иҟаз агәарԥи ара дуи ракәхап Иуа Коӷониа изхиҳәаазгьы: «Саб иашҭа ду ара амҵаҿы сыҵатәоуп сара, аԥша хьшәашәа ашәшьыраҿы иасуан ихааӡа», – ҳәа иҩыз ажәеинраала сҳәеит.

– Раԥхьаӡа иҭыҵыз ишәҟәы сымоуп, аха уаҟа ианӡам ари ажәеинраала. Исгәалашәеит, егьиашаҵәҟьаны, иаб игәарԥаҿ ра дук ықәгылан. Агәарԥгьы цәгьа иԥшӡан, – иҳәеит аԥшәма, Миха.

– Шәнеихьоума инхарҭаҿ?

– Иуеи сареи ҳаицқақәаахьан.

Сара сааигәырӷьан:

– Иуа Коӷониа ихаҭа дыжәдыруазма?

– Арҵаҩратә семинариа ҳәа иҟан, ашьҭахь апедагогикатә училишьче зыхьӡырҵаз. Абыржәы акинотеатр «Аԥсны» ахьыҟоу ҳаҩнан. Усҟан аҿар ӷәӷәала алитература иазҿлымҳан. Агазеҭ «Аԥсны» номерк аҭыҵра шәҟәы бзиак аҭыҵра еиԥш ҳазыԥшын. Изхысҳәаауа, алитературатә кружок еиҿкааны иҳаман асеминариаҿы. Анапылаҩыратә журналгьы ҭҳажьуан. Иуа Коӷониа хантәаҩыс даман. Акружок гәаҵәасгьы иамаз иара иакәын.

– Шәаргьы шәалахәхарын?..

– Ааи, маӡаныҟәгаҩыс сыҟан. Рҵаҩыс Дырмит Гәлиа дҳаман, – дхәыц-хәыцуа аҵәажәара даҿын Миха Сергеи-иԥа. Сара сиҵашьыцуа сихәаԥшуан. Саԥхьа дтәан Иуа ҩызас дызмаз, ҳ-Дырмит ду аҵара зирҵоз ауаҩы. Акраатҵуеит сара еизызгоижьҭеи здунеи зыԥсаххьоу ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа рҳәамҭақәеи ирыхҳәаау ажәабжьқәеи. Сиҳәеит, Дырмит Иасыф-иԥа дшигәалашәо далацәажәарц.

– Уашьҭан ишәсырбап Гәлиа иҭижьыз раԥхьаӡатәи аԥсуа календар. Ашьҭахь иҭыҵыз ишәҟәқәа рҿгьы, убраҟагьы ианӡам. Шәҟәык ианимҵакәа ииҳәақәаны исгәалашәо ануҳәа иуасҳәап. Амшқәа рыхьӡ зхылҵыз ҳәа иудыруазеи?

– Ишәцәызӡар акгьы иаԥсам, сагьазымхәыцыцт, – сҳәеит сара.

– Дырмит Иасыф-иԥа ус иҳәон: Амҽыша зыхҟьаз – амҽара амш ауп ҳәа, ашәахьа–амҽара амш ашьҭахь раԥхьа ашә иаахыҵуа амш, раԥхьатәи ашара, нас ицоит аҩбатәи ашара, ахԥатәи ашара ҳәа. Ари иашоуп ҳәа наукала ишьақәырӷәӷәаны џьаргьы исԥымлацт, аха ибзианы исгәалашәоит Гәлиа абас шиҳәоз.

– Иуа избахә ҳаналацәажәоз, раԥхьаӡа иҭыҵыз ишәҟәы сымоуп шәҳәеит, шәамыруадаҩуазар, сахәаԥшыр сҭахын, исымбацт, – снаиҳәеит.

– Шәара ишәымбац сара исызҭозеи, аха шәаала,

шәнарылаҵшып, уи адагьы ашәҟәқәа акык-ҩбак исымоу жәбап, – ҳнеиҧхьеит аҧшәма.

Аҩнеихагыла амардуан ҳарак ҳанхалеит. Атҙамцқәа шәҟәыла ирхианы, агәҭа астол ргыланы, аҭыҧарауаҩ икабинет еиҧшыз удак ҳныҩналеит.

– Уҽаажәашьа злазбо ала, ашәҟәқәа бзиа избауа азә уоуп. Ҳанрыхәаҧшых, аԥсуа шәҟәҩра ахы аныҵнах инаркны ҳалагап. Аа, абар Бартоломеи инаҧхгарала еиҟәыршәаз «Аԥсуа нбан».

Атыс цшқа аҭра иаахыхны снапы инанирҭәалазшәа, сахӡыӡаауа иааныскылеит исиркыз ашәҟәы. Абар, раҧхьаӡа хбызшәала иҵәажәаз ашәҟәы. Шәышықәса инареиҳаны иахыҵит уи! Сгәазхара сзахәамҧшуа, инарҳәы-аарҳәуа ишыскыз иаасиркит даҽакы. Уигьы иара убра, Қарҭ иҭыҵыз, К. Мачавариани Д. Гәлиеи еиҟәдыршәаз аԥсуа анбан акәын. Ашьҭахь – 1909 шықәсазы – А. М. Чоҷуа иҭижьыз анбан. Акакала исиркуан Д. Гәлиа, С. Чанба, И. Коҕониа уҳәа, ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа дуқәа раҧхьаӡа иҭыҵыз рышәҟәқәа.

– Сара дсыздыруам шәара шәаҟара ибеиоу аԥсуа нхаҩык! Изакәытә шәҟәы ссиркәоузеи ишәымоу! – сҳәеит.

– Ираҵәаны исҵәыӡит. Ихьӡ уасҳәом, Аҟәантәи дааит наукатә усзуҩык. Дсыҳәеит шәҟәқәак руаара исҭарц. Мап сзицәымкит. Ирхынҳәып сгәахәт. Исҭеит. Схы иакәыхшаны аӡы иасҭар иаҩызахеит. Ахьаш ашьаҧхыц акәҷышь зампыҵыҵраҳа, импыҵымҵит. Сара абарҭ ашәҟәқәа, аиаша уасҳәап, исыхшаз сысабицәа реиҧш избоит.

– Миха Сергеи-иҧа, ирхәо саҳахьеит, абарҭ исшәырбо Чанба, Лабахәуа, Басариа уҳәа рышәҟәқәа здырбалаз дақәдырӡуан ҳәа, шәара шәызларцәымшәазеи?

– Аап. Урҭ ашәҟәыҩҩцәа рыхьӡ зҳәауа бӷьыцк уҩны иҩнарбар, ункылахәаша удырӡуан... Изнымкәа сыҩнгьы еимырдеит, аха, ишубо, еиқәсырхеит, иахырымбаша иҭәахны. Убас иҭәахны исыман Шьалуа Цәыцәба раҧхьаӡатәи ишәҟәы. Аума ихганы даныкыхнхә, ишәҟәы ихаҭагьы имаӡамзаарын, абра даан исҭеит.

– Егьа деигәырӷьеит. Ашәҟәыҩҩ изыхәан уи аҭкыс еиҳау ҳамҭас иҟоузеи!

Атҙамц сынкыдыҧшылан:

– Ари закә хсаалоузеи, Миха Сергеи-иҧа?

– Аԥсны ажәытәӡатәи ахсаалоуп.

Иҳаҩсхьоу ҭоурыхтә ҭынха ссирк еиҧш сахәаҧшуеит. Ари ахсаала ҭызхыз уажәы Аԥсны рбазшәа иҟазар абжеиҳарак уеизгьы ирыздырыуамызт. Усҟантәи ахьӡқәа, уажәтәи ахьӡқәа... Иахьыбнараз, иахьыцәҳәырaз шаҟаҵьара, шаҟа тыҵынхарҭа ҽыцуеи! Сара сгәы иаанагеит: аныҳәа аламҭалаз тираж раҵәала иҭыжьзар Аԥсны ажәытәтәи ахсаалеи ҳаамҭазтәи ахсаалеи, урҭ реиҿырҧшра аҭкыс еигьны иузырбо ҟаларымызт аиҭакра ссиркәа иҟалаз!

Ҳнадгылеит даҽа шәҟәеиқәҭарак.

– Уаҟа еиқәу ҳаамҭаз, ааигәа иҭыҵыз аԥсуа шәҟәқәеи ажурналқәеи роуп, – иҳәеит аҧшәма, сыҵшышьа гәаҭаны.

– Урҭ рыхәаҧшра салагом, саргьы исымоуп. Шәсырхадаҩит, саҭамыз, аха агазет «Аԥсны» сымоуп ҳәа шәаҿын, иҟалозар исшәырба.

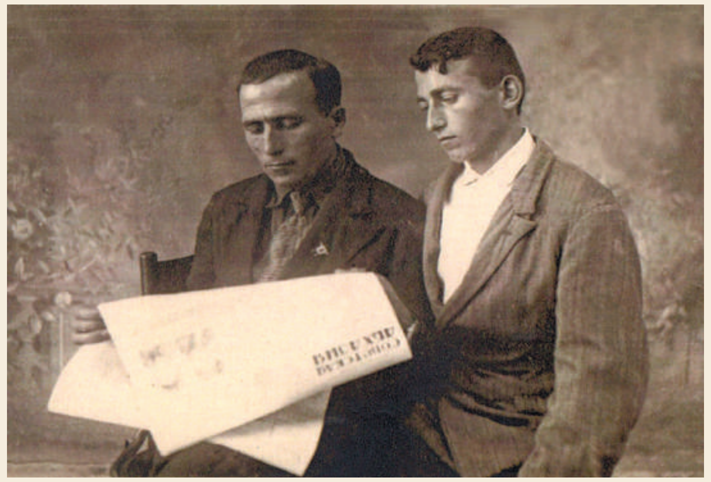

Қьаадтә папкак аасиркит. Аҧшәы аҩежьшьала иҩашьомызт аҧапка акыр шахыҵуаз. Ашьшьыҳәа иаахсыртлеит. Абар агазеҭ «Аԥсны» раҧхьаӡатәи аномер, ҳара ҳмилаттә хдырра аҿыхара ианалага раҧхьаӡатәи амшқәа ирылтыз. Саҧхьоит: «Аԥсны» – ес-ҩымчыбжьа иҭыҵуа демократ газеҭуп. Аҧшьаша ҵеруал 27 рзы 1919 шықәса». Ирдыруазшь иҭзыжьыз, абри амш ҳаԥсуа жәлар рзыҳәан культуратә ныҳәа дуны ишыҟалоз?! Срыхәаҧшуеит статиақәас ианылақәоз, урҭ авторцәас ирымақәаз, сара сгәы иаанагоит мышкызны иҟалап ҳәа наукатә усумҭа дук, аԥсуа литература аҿиараҿы агазет «Аԥсны» рольс иамаз атәы зҳәауа, насгьы еизганы хазы шәҟәны иҭыжьхап ҳәа асахьаркыратә литература агаанахьала акыр иаҧсаны уаҟа иану аҩымҭақәа. Актәи аномеркәа рҿы маҵарагьы сара избеит имаҷымкәа ажәеинраалақәа, ажәабжь кьаҿқәа, жәлар рҳәамҭақәа. Абар уажәтәи аҧхьаҩцәа иаҳзымдыруа убраҟа ианыз Д. Гәлиа иажәеинраалак:

Абеиареи аҕарреи
Наҟ-ааҟ еишьҭоуп.
Аҵәгьареи абзиареи
Рышьхәа еивҭоуп.
Аҧшӡарагьы мҩасуеит,
Иаанҿасуам, наҟ ицоит.
Атҙара бзиа умазар,
Убри уара иузынхоит.

«Аԥсны раҧхьатәи акорреспондентцәа рыжәлақәа срыцхьо снеиуеит: С. Чанба, М. Аилакырба. Пл. Шьаҟрыл, М. Чалмаз... Саатгылан саҧхьеит сеиҭанаҧхьеит– Миха Чедиа.

– Ари шәара шәоума?

– Саныҷкәыназ аҩрагьы сеазысклон. Убраҟа цсевдонимк уҧылоит Алхныҭә ҳәа, убригьы сара сыоуп.

– Аҩра сеазыскуан шәҳәахт, номерк ныбжьахаргьы егьи аномер аҟны уеизгьы иануп шәыстатиак! Аа, ари аномерк шәара шәҩымҭақәа роуп еиҳарак иану! – сҳәеит сычҷо.

– Усҟан, зеижә шықәса раан, изыҩуаз маҷын. Ҩыцьаҳәы агазеҭ анҭрыжьуаз ыҟан. Абзыцқәа рҟынтә Платон

Аԥсны АССР ашкол
амаҵ дыу азызыуҳьоу арҵаҩы
аҩыза Цедиа
Васили Сеидик-иҧа
Аԥснытәи Автономтә аʻСовет Социалисттә Республика Иреиҳаӡоу аʻСовет Апрезидиум 1959 ш. 13 маи азы ишьҭнахыз Ауснҟа ала, жәлар рҵара аҟны аус дыу ишәылшәыршаз азы, Шәара ишәхыртцеит аҳатыр хьӡы
Аԥсны АССР ашкол
амаҵ дыу азызыуҳьоу арҵаҩы.
Аԥсны АССР Иреиҳаӡоу аʻСовет Апрезидиум Ахантәаҩы
Аԥсны АССР Иреиҳаӡоу аʻСовет Апрезидиум Амаӡаныҟәгаҩ
Аҟуа ақалақь, 1959 ш. маи 19

Шьаҟрыли сареи корреспондентцәас ҳаман. Аҩра аҭкысгьы агазеҭ ажәлар рыларҵәара акәын ҳазҿыз.

– Гәлиа шәанитҵаҩха, Коҕониа шәаниҩызаха, агазеҭтә статиақәа раамышьҭахьгьы, алитература агаанахьалагьы ак ҟашәымҵо ҟаларымызт?..

– Иуҵәыӡӡар акгьы иаҧсам. Изыҩуан, аха исгәаҧхомызт. Амала, пиесак рысҭан, аҩажәижәабатәи ашықәсқәа раан, араион аҿы, нас қыҭақәаки рҿы иқәдыргылақәеит.

Аҧшәма аԥсуа шәҟәыҩҩцәа аӡәаӡәала дразҵаауан, ааигәа иҭыҵраны иҟоу ашәҟәқәа реилкаара дахыццакуан. Сара сгәазхара саҧхьа астол иқәыз хәы змам амал. Ситҵашьыцуан урҭ зтәыз.

– Шәымш сырӡит, саҭашәымҵан. Шьҭа сцалап, мамзар даҽа цыҭк саанхар, схы сызнымкылакәа, аӷьычра салагоит! – сҳәан, сычҷо сҩагылеит.

Еиҭаасгәалашәеит акыршықәса рышьҭахь сҩызак Лыхны ашҭа, Чачаа рхан ахыжәжәарахқәа дрыхәаҧшуа иихәаз. Агәарҧаҿ иқәгылаз ара ду абыӷьқәа ыршәыршәыруа еилнархуан аҧша. «Саб иашҭа ду ара амҭаҿы сыҵатәоуп сара, аҧша хьшәашәа ашәшьыраҿы иасуан иҳааӡа»... Сара сиҭан ари зҩыз иҩыза иашаҭәҟьа. Мап, дызҩыза гәакьоу Иуа имаҵара иакәӡам. Дарбан шәҟәыҩҩ, дарбан наукатә усзуҩ згәы иазнамырҳара ианидырлак нахьхьи Хыцсҭа аӡиас азааигәара. Лыхны ақыҭа, Алгыҭ аҳаблаҿы дшынхауа абри еиҧш змилаҭ бзиа избауа ауаҩы!

АԤСУА КЬЫԤХЬ АЖӘА АИҚӘЫРХАҨ

Михаил (Васили) Сергеи-иҧа Чедиа дыруаӡәкуп аԥсуа милаттә школ ашьапы иқәызыргылоз арҵаҩцәаарккаҩцәа дуқәа. Ишдыру еиҧш, Аԥсны аҭара аусхк ашьаҟәыргылара имариамыз аҭоурыхтә аамҭа уадаҩ ианысны ауп иахьанӡа ишааиз. Уи аҩыза аус алыршара зыҟаломызт, усҟантәи аамҭазы, змилаҭи ззанааҭи рзы хамеигӡарала аус зуаз ауаа ыҟамызтгьы.

М. Чедиа инҵтазаара аҟынтәи 40 шықәса ашкол иадиҵеит. Убри аҟара аамҭа изызҳауа абиҧара раӡара иазызкыз ауаҩы, ҳәарас иаҭахузеи, игәалашәара аҿаҧхьа еснагь ихырхәалатәуп.

Идырул, ауаҩы ихьӡ зларҳәо илшамҭақәа рыла шакәу. Избанзар, убарҭ алшамҭақәа роуп ижәлар рҿы ихьӡи-иҧшеи шьтызхуа.

Михаил Чедиа ашкол ахь днеиуамызт, рҵаҩык иаҳасаб ала, баша аусуразы, уи ихы-иҧсы, илшара зегьы изанааҭ иазикуан. Арҵаҩы-аазаҩы ибзианы идыруан акьыԥхь ажәа ауаҩы иааӡараҿы алшара ду шамаз, апропаганда рзиуан здаҟамыз аҩымҭақәа, ашәҟәы лыҧшаахқәа. 1937 шықәсазы аԥсуа рҿиаратә наукатә интеллигенциа реиҳараҩык харада ахара рыдҵаны иандырӡуаз, рҩымҭақәа рҵәыргара азин ыҟамкәа ианыҟәыргоз, Михаил Сергеи-иҧа инҵтазаара ашәарҭа иахьҭанаргылоз агәхьаа мкзакәа, интаршәны иҭәахуан урҭ рҩымҭақәеи рҳәамҭақәеи. Уи агәра гангьы дыҟан, ихылаз аԥстҳәа еиқәатҵәақәа хыҭцы, аԥхьаҟа аамҭа лашарак шааиуаз, аԥхьаҟатәи абиҧара рзы урҭ ашәҟәқәеи аҩымҭақәеи здаҟамала иҳәартаханы ишыҟалоз. Аха уи азы иаҭахын агәаӷьра ду, ашәҟәқәа иҭәахуан акәахьчақәа ирылаҳәаны, анышә иамаданы, мам-

зар идырбалар, дара зтәыз руахҭа иаргьы иуахҭахон.

М. С. Чедиа диит 1899 шықәсазы Лыхны ақыҭан, анхаҩы иҭаацәараҿы. Лыхнытәи аҭарауырҭа даналга Аҟәатәи арҵаҩратә техникум аҿы аҭара иҵон.

1923–1925 шықәсқәа рзы М. С. Чедиа аус иуан Лыхнытәи быжьшықәсатәи ашкол аҿы. Абри аамҭа иалагӡаны иара рҵаҩык иаҳасаб ала иҳаҭара шьаҟәгылеит. Уи идырреи иҧшәеи зегьы рылаиааӡон иқыҭа иалиааз аҳәыҷқәа, аҭарадырра ауаҩы иаҧхьаҟатәи аԥстазаараҿы иаанакыло аҭыԥ деилиркаауан.

Уи арҵаҩратә усураҿы аҭаҩцәа амаҭәарқәа дыртҵара амҽхак маҷара иҭеигӡомызт, ашкол анҭыҵ ауаҧсыра рыҩныҭҟа аҭарадара аҧыхра иазикуан, аус ду мҩаҧигон.

1929–1934 шықәсқәа рзы Гагратәи аҟыҭанхамҩатә техникум аҿы рҵаҩыс дыҟан. Араҟагьы аҟыҭанхамҩатә аарыхра аусхк акадрқәа рзаазаразы аҵьабаа ду ибеит.

1934–1936 шықәсқәа рзы Дәрыцшьтәи абжьаратә школ аҿы рҵаҩыс

аус иуан. Убри аамҭазы Орџьоникиӡе (иахьатәи Владикавказ) ақалақь аҟны ақыҭанхамҩатә институт латәарадатәи аҵара ҳасабла дҭан.

1936–1938 шықәсқәа рзы М. Ҷедиа Гәдоуҭа араион ашколтә-нхамҩатә дгьылқәа раграном-инструкторс дыҟан. Уи инапхгарала араион ашколтә-нхамҩатә дгьылқәа агәаракра бзиа рыман, ақәыпшцәа аџьаус иадыпхьаланы абаҳчақәа еитҵарааӡон.

Михаил Сергеи-иԥа идырреи иԥышәеи ихы иархәаны аҿар аџьаус абзиабара рылаиааӡон, ақыҭанхамҩазы ихәарҭаны имҩақәитҵон. Ашколқәа данырҭаауаз аҵаҩцәа аинтерес аҵатҵаны ирзеиҭеиҳәон аҵарауаҩ ду И. В. Мичурин ихықәкы тҵакыс иамаз, дарбанзаалакгьы аҵаҩы, арҵаҩы рышколнхамҩатә дгьыл аҿы уи иԥышәа рхы иадырхәар шауа деилиркаауан.

М. С. Ҷедиа аԥсуа бызшәа бзианы идыруан, ибзиаӡаны идыруан аԥсуа жәлар рқьабзқәеи рҵасқәеи. Ауааԥсыра рыҩнытҟа апропаганда ду мҩаԥигон аԥсуа культуреи алитературеи ралартҵәаразы. Хаҭала, аԥсуа жәлар ринтересқәа рыхьчаразы ихы деигӡомызт. Аԥсуаа залымдарала иахьрызныҟәоз азы лассылассы имҩаԥыргоз жәлар реизарақәа активла дрылахәын. Уи дыруаӡәкуп КПСС Ацентр Комитет Амаӡаныҟәгаҩ Хада Л. И. Брежнев иахь ирышьҭыз аԥсуаа рхеиҭаҳәаратә шәҟәы авторцәа.

1939–1954 шықәсқәа рзы Лыхнытәи абжьаратә школ аҟны аԥсуа бызшәеи алитературеи рыртҵаҩыс дыҟан, ашьҭахь Аԥшьдәнытәи хышықәсатәи ашкол аҟны агеографиеи аԥсабаратҵареи диртҵон.

1954–1963 шықәса рзы М. Ҷедиа Лыхнытәи абжьаратә школ аҟны агеографиа аматәар диртҵон. Ари аамҭа иалагӡаны уи инапхгарала еиҿкаан агеографиеи аԥсабаратҵареи рзы здаҟамыз акабинет. Еизган урҭ аматәаркәа ирытҵаркуаз аҭоурыхтә материалқәеи алабҿабарбагатә матәаркәеи.

М. С. Ҷедиа иртҵаҩра-ааӡаратә цышәа ду имаз рымаидон ҿыц аусура иалагоз артҵаҩцәа ҿарацәа, заԥхьаҟа иртҵаҩцәахараны иҟаз астудентцәаапрактикантцәа.

Михаил Сергеи-иԥа иртҵаҩратәи иуааж әларратәи усуреи инарымаданы уи еизигон апериодикатә кьыԥхь иҭнажьуаз агазеҭқәеи, ажурналқәеи, ашәҟәқәеи. Уи иеизгамҭақәа рҿы иҟан Аԥсны иааҭытҵуаз аҭыжьымҭақәа зегьы рыхккәа, аҭоурыхтә материалқәа, ажәларкәа рҭоурых зҳәоз аҳәамҭақәа, агербқәа. Уи иархив абеиара рхы иадырхәаахьан аԥсуа тҵарауаа нагақәа: Хә. Бҕажәба, Г. Зиӡариа, Шь. Инал-иԥа, К. Шьаҟрыл, С. Зыхәба, В. Цачлиа, ашәҟәыҩҩцәа Ць. Аҳәба, Н. Ҳашыг уҳәа убас аӡәырҩы.

Сталинтә-Бериатә аамҭа еиқәатҵәа аан ас еиԥш иҟаз архив аиқәырхареи аҵәахреи имариаз усмызт. Иҟан убас еиԥшгьы, уи архив ду жәаф

шықәса (1937–1953 шш.) анышә иамаданы итҵәахны ианрымаз.

Ҳџьынцьтә еибашьра (1992–1993 шш.) аан ақәылацәа Аԥсны аҳәынҭқарратә архив анырблы ашьҭахь, М. Ҷедиа иҭаацәараҿы еиқәырханы ирымаз архивтә материал, ҳәарада, хәы змаӡам малуп, избанзар, уаҟа иҟоуп иахьазы зԥыхьашәара уадаҩу аҭоурыхтә материалқәа, аҭыжьымҭақәа, аҳәамҭақәа.

Аaигәа ари иуникалтәу архив М. С. Ҷедиа иҷкәынцәа Мкани, Руслани, Аслани раб иҭынхаз иеизгамҭақәа Д. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсуаҭҵаара институт иарҭеит. Уи азы аинститут анапхгара иҭабуп ҳәа рарҳәеит.

1963 шықәсазы М. С. Ҷедиа атәанчарахьы данцагьы, ишырҳәо еиԥш, усда дымтәеит, напалаикит абаҳчааӡара, уи дaараӡагьы иқәманшәалан, ари аусхкы агәыблра иҭаацәарагьы ирылаиааӡон.

Михаил Сергеи-иԥа Ҷедиа жәлар рҵара аусхк аҿы иааԥсаракәа рыхә ҳаракны иршьахьан, ихтҵан «Аԥсны зҽаԥсазтәыз артҵаҩы» ҳәа аҳаҭыртә хьӡы, иоухьан имаҷымкәа аиҳабыратә џьшьаракәа.

1985 шықәсазы, 85 шықәса дшырҭагылаз иԥсҭазаара далтҵит М. С. Ҷедиа. Уи иус қьиақәеи, иуаҩытәыҩсатә гәыҳалалреи рыла дыздыруаз зегьы ргәаҭаҿы наунагӡа даанхоит.

Уасил АҨЗБА,
Леонид САМАНБА,
Д. Гәлиа ихьӡ зху
Аԥсуаҭҵаара институт аҭҵаарадырратә усзуҩцәа

Аманда ԤКЬЫНԤҲА

АТЕАТР ЛАРА ИЛЫԤСҬАЗААРОУП...

«Сгәаҵа дыршәҭит бара бкәицқәа,
Виолетта, сызкәыхшоу».
Белла Барцыцԥҳа

«Шәыбзиабара сыцуп, аха са сыбзиабара шәа шәахь еиҳауп»! – абарҭ ажәақәа рыла, лыхәаԥшцәа рахь лхы нарханы, лықәгыларакәа руак хлыркәшоит Аԥсны жәлар рартистка, аԥсуа театр асцена Аҳкәажә Виолетта Маан.

Аԥсуа театр агәадура, лымкаала ахәаԥшцәа бзиа ирбо ҳактриса ду Виолетта Владимир – иԥҳа сынтәа 85 шықәса лхыҵит. Уи аамҭа хтҵәаха иҭаӡо, хҭысла ибеиоу лыԥсҭазаара раԥхьа инаргыланы изыдҳәалоу, данқәыԥшыз инаркны дыззааԥсауаз, зымаҵ луаз лзанааҭ ауп...

Ауаҩы ихшара иара иеиԥшхоит, рҳәоит, мамзаргьы иҟазара ициит ҳәагьы ҳҳәоит. Ахәыҷы иибауа, иаҳауа ихаштҭӡом. Убас иагьыҟалеит Виолетта Маан лыԥсҭазаараҿы. Даныхәыҷыз инаркны лабҿаба илбоз, дызлыиааз арҿиаратә атмосфера иара атәы ҟанатҵеит, асцена ашҟа агәбылра шьҭылхит.

Аҟазара абаҩхатәра акәиц злоу ауаҩы, дшыхәыҷу иақәнагоу ацхыраара иҭазар, агәбылра иркызар, хымԥада, иаԥхьаҟа даара ихәоит, иалихыз изанааҭ аҟны. Даара акратҵанакуеит аҟаза иԥсҭазааратә мҩаҿы деилызкаауа, ивагыло ауаа рыҟазаара. Уи аганахь ала, Виолетта Владимир-иԥҳа акырӡа илықәҿиеит. Ус еиԥш иҟаз аҭаацәа дрылиааит. Лара диит Аԥсуа драматә театр актиорцәа Владимир Маани Маро Лакобеи рыҩнаҭаҿы. Дышқәыԥшӡаз ашәаҳәара далагеит, уи еиҳа лгәы азцон.

Уи аамҭа лгәаларшәо, Виолетта Маан илҳәоит: «Сара ашкол саналга ашьҭахь иалсхри, сабацари ҳәа сазхәыцуа иҟаӡамызт, избан акәзар, сҭаацәараҿы, сан, саб, сан лашьцәа, лаҳәшьцәа, абас ҳанааиқәшәоз, ашәак ҳамҳәакәа изыҟаломызт. Ҳҭаацәараҿы ҳанааидтәалоз, аӡәы агитара аирҳәон, аӡәы абалалаика, ҽаӡәы апианино аҿы дыхәмаруан, ажәакала, хор хәыҷык аԥтҵаны иҳаман азуҳәар алшоит, гәахәарыла ҳанааидтәалоз ашәа еицаҳҳәон. Саб атеатри ашәаҳәареи акәашареи рҳәынҭқарратә ансамбльи рҿы аус иуан. Сан цыҭраамҭак актрисак лаҳасабала атеатр аҿы дыҟан. Аха аибашьра ианалага саб арра дыргеит, сани сареи ақыҭарахь ҳцеит, лара лҭаацәа рышҟа. Убра ҳаҟан аибашьра иалгаанӡа».

Жәиԥшь шықәса анылхытҵуаз Аԥснытәи аҳәынҭқарратә ашәаҳәареи акәашареи рансамбль аҿы лаб аус ицылуа далагеит. Ашколи ансамбльи реилагӡара хәыҷык илцәыуадаҩхазаргьы, акы агәхьаа мкыкәа, ашкол далгаанӡа ансамбль аҿы дыҟан. Убысҟак бзиа илбон ашәаҳәара. Виолетта Маан 16 шықәса ракәын илхытҵуаз «Аԥсны Зҽаԥсазтәыз артистка» ҳәа ахьӡ ҳаракы анылхыртҵоз. Ари аҳәынҭқарратә ҳамҭа ланашьахеит амҳаџьырра атрагедиа иазку, амузыка автор Иван Лакрба, Аԥсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба иажәеинраала «Агарашәа» иалху ашәа «Шьышь-нани» ҟазара ҳаракыла анагӡаразы.

Виолетта Владимир-иԥҳа дҭалеит Ш. Русҭавели ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә театртә институт, Қарҭ. «Исҳәар сҭахуп, сара атеатралтә институт салгап ҳәа сыгәгьы иҭаӡамызт, сара сгәы азыҳәон ашәаҳәара. Уамашәа бзиа избон. Саб арепетициақәа рышҟа лассы сигалон. Убра исаҳауаз ажәытә аԥсуа жәлар рашәақәа схыхны срыман. Усҟан ашәақәа назыгӡоз ауаагьы ҽакын. Ихатәран, иԥшӡан, ҟазарыла ашәа рҳәон. Иаагозар, Гьаргь Шьакаиа, Ражден Гәымба, Иван Лакрба. Абри сызгәылаԥшыз зегьы, убысҟак сатәнатәны саман, схазы иԥтҵәаны исыӡбеит ашәаҳәара ашҟа схы шсырхо ҳәа».

Виолетта Владимир-иԥҳа ишазгәалҭаз еиԥш, атеатр ашҟа аиасра лгәы иҭамызт. Аха уи зегьы аԥсахит дзызнеиз аҳақьым иажәақәа. Убри атәы лара

илгәалашәоит: «Аинститут ахь ацара аамҭа анааи, хәышәтәҩык иҿы снеин, (сыхәда саныхәыҷыз аахыс хәыҷык исчычан аҟнытә, игәасҭарц), инеиԥынкыланы ашәа анысҳәалак, сыбжьы цон, «ари бара ибзанааҭым, быхәда зеиԥшроу ала» ҳәа сеиҳәеит. Уамакала игәнызгеит аҳақьым исеиҳәаз, аха нас схәыцын, абри атеатр аҿы ашәаҳәареи акәашареи еилоугӡар алымшои ҳәа азыӡбаны, атеатр ахь схы сырхеит. Арантәи са санҭалоз, аинститут аҟны хҩык ҳаҟан Зурик Џанба, Света Дбар, сара».

Аха усҟан уаҟа иҵәырҵит уаҩ дыззыԥшымыз апроблемагьы. Хыхь ишаҳҳәахьоу еиԥш, Виолетта Маан-ԥҳа уаанӡа иланашьан «Аԥсны Зҽаԥсазтәыз артистка» ҳәа ахьӡ. Уамашәа иубап, аха абри афакт аинститут аҭаларазы илԥырхагахеит: «Ари аҩыза ахьӡ ҳаракы змоу ҳара илҳарҵои» ҳәа, аинститут ахь дрыдрымкылеит, лыхьӡ асиаҿы иҟамызт. Аха лара ишылҳәо ала, «нас уи аус қәҿиарала еилырган». Усҟан лымчқәа зегьы еизыҳәҳәа даҽа хырхарҭак ахь ддәықәымлазҭгьы, иахьа Виолетта Маан ҳәа еицырдыруа, зҟазара аҩаӡара ҳараку актриса аԥсуа культура дацәызыргьы ҟалон.

1962 шықәса… Убасҟан ауп Виолетта Маан С. И. Џанба ихьӡ зху Аԥсуа драматә театр аҿы аусура даналагаз. Лара лхаҭа уи аҭоурых ду змоу ахыбраҿы раԥхьатәи лшьаҿақәа дрыхцәажәо иазгәалҭоит: «Сара атеатр аҟны имаҷымкәа арольқәа насыгӡахьеит, аха иахьагьы сыбла ихгылоуп раԥхьаӡатәи сусумҭақәа ируаку – Дырмит Гәлиа идрама «Анаурқәа» иалхны, арежиссиор Нелли Ешба иқәлыргылаз аспектакль аҿы Ҳанифа лроль. Анаҩс, атеатр аҟны Нелли Ешба иқәлыргылеит Е. Шварц иҩымҭа иалхыз аспектакль «Аҳәынҭқар ҟьантаз». Уи аспектакль аҟны сара инасыгӡеит апринцесса Генриетта лроль. Убарҭ инасыгӡоз раԥхьаӡатәи срольқәа сара акырӡа исзааигәан, ус иаанхоит иахьагьы… Акы, сықәра иаҵанакуан аҟнытә, иҩбахаз, инасыгӡақәоз ахаҿсахьақәа, маҷк акәзаргьы, сҟазшьақәа рылызбаауан. Убарҭ раԥхьатәи ахаҿсахьақәа раԥҵараан Аԥсуа драматә театр аҟны салагеит бзиабарала иҭәыз сыхәмарра. Иара иахьа уажәраанӡагьы исхашҭӡом, Ҳанифа лроль анагӡараан аус зцызуаз ҳкорифеицәа дуқәа: Леуа Касланӡиа, Азиз Агрба, Минадора Зыхәба, Анна Бида-иԥҳа Аргәын–Коношок, Вера Дбар, Екатерина Шакербаиа, Иуан Кәакәасқьыр, Миша Ақаҩба, уҳәа, аколлектив дуӡӡа шьақәгылан иҟан».

ИУРИ БОНДАРЕВ ИПИЕСАЛА ИҚӘЫРГЫЛОУ АСПЕКТАКЛЬ «АҞӘАРА» АҞНЫТӘ АСЦЕНА.1985 АШ.

«ЗЫХШЫҨ ЗРЫЦҲАРАХАЗ» АҞНЫТӘ АСЦЕНА

Усҟангьы иахьагьы Виолетта Владимир-иԥҳа даара жәа лыԥшаахла, гәыбылра дула, ҳаҭырқәҵарыла дырзыҟоуп лара лаԥхьа аԥсуа театр ашьапы иқәзыргылаз, хыхь зыӡбахә лҳәаз актиорцәа дуқәа. Урҭ лара ллахьынҵа аҿгьы, актрисак лаҳасабала лышьақәгылара аҿгьы анырра ҕәҕәа ҟарҵеит. Абар иахьа урҭ дышрыхцәажәо: «Ҳара аинститут ҳалганы ҳанаа, убасҟак иҳаигәырҕьан иаҳԥылеит, ҳрыдыркылеит, ажәала ҳәашьа сзаҭом уи аҩыза азыҟазаашьа. Уи ҳара ҳзы иаҵанакуаз уамашәа ирацәаан. Ҭакԥхықәра дуӡӡан урҭ рҿаԥхьа ахәмарра, еиҳау ҭакԥхықәран рыцхәмарра. Ҳкорифеицәа дуқәа раамҭа мариамызт, иагьа уадаҩра рхыргахьан. Иҟан аамҭақәа, ауардынқәа ирықәтәаны ақыҭақәа ирылаланы аспектакльқәа ауаа ианыддырбоз. Усҟан иаақәдыргылоз аспектакльқәа зегьы ақыҭақәа рҿы иддырбар акәын, актиорцәа дара рхаҭагьы ус ирҭахын. Раамҭа иацыз ауадаҩрақәа шмаҷмызгьы, акы иацәымшәакәа, абираҟ еиԥш рнапы иқәыргыланы, аԥсуа театр ҳара ҳҿынӡа иааргеит. Хымԥада, уи ҳара иԥхасҭаҳтәыр ҟалаӡомызт! Иацҳамҵозар, ԥхьаҟа ҳамцозар, атеатр аҿы ус ҳамаӡам!»

Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҿы иаԥылҵахьоу хыԥхьаӡара рацәала ахаҿсахьақәеи, иналыгӡахьоу ажәлар зегьы бзиа ирбо, еицырдыруа жәлар рашәақәеи, шаҳаҭ руеит баҩхатәра згым, Анцәа игәарԥханы иишаз Виолетта Владимир-иԥҳа дшактриса дуу.

Виолетта Маан лырҿиара зегьы цәаҳәа ҟаԥшьыла иагәылгоуп лыхәаԥшҩы иахь илымоу абзиабара.

Актиор ибызшәеи идикциеи цқьазароуп, асцена абызшәа хазуп. Асценаҿы зегьы хықәкык-хықәкык рымоуп. Урҭ зегьы русура зызҳәоу акоуп – ахаҿсахьа аԥҵара. Актиор изанааҭ, занааҭс иалзхыз изын, даара акраҵанакуеит ахәаԥшцәеи иареи раԥхьатәи реиԥылара. Убри аиԥылара иахҟьаны узанааҭ угәы ахшәар ҟалоит, мамзаргьы убзиабара иацнаҵар алшоит. Ахәаԥшцәа рыла ауп актиор ишеиликаауа иаԥиҵаз ахаҿсахьа иахьынӡаиқәҿиаз, мамзаргьы

АҬААЦӘАРА

иахьиқәымҿиаз. Ахәаԥшцәа роуп актиор иџьабаа, иус ӡбаҩыс иамоу.

Виолетта Маан ахәаԥшыҩцәа ибзиаӡаны дырдыруеит атеатр аҟны иаԥылҵаз ахаҿсахьақәа рнаҩсангьы, киноактрисак лаҳасабалагьы. Ахәаԥшыҩцәа рхы-ргәы аҟны даанхартә дҟазҵаз афильмқәа иреиуоуп: «Хҭырԥа шкәакәа», «Амзаҿа ангыло», «Иԥшьоу ажьырҭа асаркьал», «Аҽыхәа еиҕьуп».

Убас, акинои атеатри еиԥшымзаарас ирымоуи, насгьы лхазы еиҳа иалылкаауа дазааҭгыло, асцена Аҳкәажә иазгәалҭоит: «Акино аҿы ахәмарра зыбзиоу, иухәаԥшуа рацәоуп, иуқәҿиар, акино аҿы ухьӡ ҭызгаша акоуп, аха сара шәсазҵаауазар, еснагь иалсхуеит атеатр. Избанзар, атеатр аҿы аспектакль уаналоу, уаныхәмаруа – аԥсҭазаара мҩаԥысуеит, ухы-уԥсы зегьы агәылаҵаны уазнеир. Ахаангьы уи сгәы ахшәап ҳәагьы сыҟам. Бзиа избоит цәгьала. Акино акәзар, ухәмарт – ицеит. Уанахәаԥшуа, иугәамԥхо џьара ак убаргьы, риашашьа амаӡам. Аха атеатр уи аҩыза аҭагылазаашьа унаҭоит. Уаҟа есымша асцена уқәуп, иахьа ушыхәмаруаз акәымкәа, уаҵәы уфырхаҵа даҽа знеишьак изуԥшаар ҟалоит, уцәажәашьа, ухымҩаԥгашьа, уцәаныррақәа уҳәа ирацәаӡоуп».

Рхатәы бызшәала аҩреи аԥхьареи рылшо ианалага, аԥсуа ҿарацәа рыҩныҵҟа еиҳа лассы-лассы иалагеит асалам шәҟәқәа реимдара, уи моданы иҟан. Аԥсуа литература ашьаҭаркҩы Д. Гәлиа ипоема хәыҷы «Арԥызбеи Аԥҳәызбеи рышәҟәы» аҿарацәа зегьы, Шь. Инал–иԥа ишиҳәо еиԥш, хәҭа-хәҭала ихҩылааны иҵәахны ирыман, ҩыџьа бзиа иааибабар, гәҭыхаҳәагак аҳасабала иԥхьаӡаны рхы иадырхәон азы. Зыӡбахә ҳамоу апоема автор сынтәа диижьҭеи 150 шықәса ҵит. Убри инамаданы, С. Џанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр ахыбраҿы, алирикатә ҩымҭа «Арԥызбеи аԥҳәызбеи рышәҟәы» амотивқәа рыла иқәыргылан аспектакль «Иареи лареи». Уи аспектакль аҟны ароль хадақәа руак налыгӡеит Виолетта Маан. Актриса лхаҭа уи ахҭыс дахцәажәоит абас: «Схазы иаасыртит ахаа цәа зыҟәну Д. Гәлиа илирикатә ҩымҭақәа злаҩу абызшәа хазына. Аспектакль арежиссиор Мадина Аргәынԥҳа ароль ансыдылгала, уамакала сеигәырҕьеит, избанзар, уажәшьҭа ԥыҭраамҭак ҵуеит асцена сықәымлоижьҭеи. Аха ахәаԥшцәа аспектакль даара иргәаԥханы ирыдыркылеит. Сгәы иаанагоит, Мадина илықәҿиеит ҳәа. Уанҿоу, уара иуцныҟәо арольқәа рыхәмарра уҭаххоит, аха уқәрахь уаннеилак, аусура ахаҭа уаналахәым, иахьеи-уахеи уи уанагәылам, мыцхәы ухы уанақәиҭу, уи ахгара кырӡа иуцәыуадаҩхоит», – ҳәа азгәалҭеит ҳаиҿцәажәараҿы Виолетта Владимир-иԥҳа. Аамҭа ҭацәы аиҳа, Аҟаза иаша иаҕоу акгьы ыҟамзар ҟалап…

Ажәа «алахьынҵа» ус баша имиӡеит иҳәеит, ҳпоет ду Рушьбеи Смыр. Аха иҟалап Виолетта Маан дыруаӡәкзар злахьынҵа зхала изчаԥаз. Лара сынтәа 85-тәи лааԥынра ԥшӡа даԥылеит. Аԥсуа иқәра ду аҩаӡарахь амҩа дықәуп. Зыԥсҭазаара зегьы зыжәлар рымаҵ аура иазызкыз, ззанааҭ иазааԥсо, лыԥсҭазаараҿы

ЏЬУМА АҲӘБА, ВИОЛЕТТА МААН, ЛИУДМИЛА САНГӘЛИА

имаҷымкәа аԥынгылаларақәа шылԥылозгьы, лырҿиаратә мҩа дацәхьамҵӡеит. Ауаа ргәалашәараҿы иаанхо ахаҿсахьақәа аԥылҵеит. Аԥсуа театр Аҳкәажә илызку сыстатиа хсыркәшар сҭахуп ҵаҟа иаагоу лажәақәа рыла: «Анцәа иахьынӡауаҭәеишьо, аԥсҭазаара ус баша иниасны ицар сара сазыразым. Иахьынӡаулшо, излаулшо, иулшо мап ацәыумкроуп. Сара сгәы иаанагоит, макьана «баҭахым атеатр» ҳәа сарҳәарым ҳәа избанзар, макьана иҟасҵаша сымоуп. Макьана атеатр саҭахым ҳәа аҳәара сзыгәаҕьуам, иагьысҭахым. Исҭахуп аусура, исҭахуп аԥсуа театр анкьа ахьӡ шгоз, ауаа ишраҳауаз еиԥш, инацҵаны, инеиҳаны ақәҿиарақәа амазарц, актиорцәа қәыԥшцәа рхы иақәгәырҕьо, рыԥсуа театр ахьӡ ҭырго иҟаларц. Абри сахаанхар сҭахуп. Сара даара исҭахуп сыԥсҭазаара ззыскыз аԥсуа театр ауадаҩрақәа зегьы ириааины иҿиаларц, ԥхьаҟа ицаларц».

Аԥсны акультура аминистрра иҭнажьуа ажурнал «Аԥсны Аҟазара» аредакциа аусзуҩцәа Виолетта Владимир-иԥҳа Маан гәыкала лиубилеи лыдныҳәалауа, агәабзиареи, агәамчи, аманшәалареи, лнапы злаку аус аҿы ақәҿиарақәеи лзеиҕьаҳшьоит. Шәҳагымзааит!

Ельвира АРСАЛИАԤХА

ГЬАРГЬ ГӘЛИА «АБ ИПОРТРЕҬ»

Аҭоурых иадырует имаҷԥымкәа асахьаҭыхра знапы алакыз еицырдырруа ашәҟәыԥԥцәа. Алитературатә баԥхатәра асахьаҭыхратә ианханарҭәаауа. Ус дыҟан Максимилиан Волошин – апеизаж киммеритәи ашкол иахаҭарнакыз асахьаҭыхԥы. Мамзаргьы, зҭыхымҭақәа иахьа «Апринц хәычы» иузаҟәымҭхо, Антуан де Сент-Екзепиури.

Аԥсуа сахьаҭыхратә ҟазараҿы ус иҟаз дреиуан Гьаргь Гәлиа. Ауаажәларратә усзуԥы, ашәҟәыԥԥы, абаԥхатәра злаз ажурналист, иара убас, аинтерес зҵаз асахьаҭыхԥы. Аԥсуа литература ашьаҭаркԥы иԥа, акультуреи, аҭоурыхи, алитературеи рҿы злагала ду ыҟоу, 20-тәи ашәышықәсазы иуникалтәу ауаԥы. Уи иԥымҭақәа иреиӷьу «Аб изкны аповест» иаб изикит. Иара убас, иаб иԥсы анҭаз акымкәаԥбамкәа ипортреҬқәа ҭихит.

Иаб изку ашәҟәы алагамҭаҿы Гьаргь Дырмит-иԥа иԥуеит: «Сара исҭахуп уи изку зегьы здыруазарц, абык маҵара иаҳасабала акәымкәа». Уи еиуеиԥшым аамҭақәа рзы иаԥиҵоит иаб ипортреҬқәа. АпортреҬ – асахьаҭыхԥы ауаԥы ихаҭара аҭҵаара илзыршо жанруп. Асахьаҭыхымҭақәа ргалереиаҿы Дырмит Гәлиа ипортреҬқәа маҷымкәа иҟоуп, аха Гьаргь Гәлиа иҭыхымҭаҿы уи иналукрааша иуаԥра иаҷыдангьы, ҵыхәаԥҵәарада аԥа бзиа иибоз абуп.

Аб ипортреҬ – аинтерес зҵоу темоуп адунеитә ҿыханҵаҿы. Уи еснагь иҭҵаароуп, ихатә дырроуп. Диурер иаԥиҵеит иаб ипортреҬ, уи иавтопортреҬ иахаҵалаку ҳәа иԥхьаӡоуп. Ван Гог иаб-апастор ипортреҬ аԥиҵеит. Уи иаб даныԥсы ашьҭахь иаԥиҵоит аԥшьа шәҟәи абылра иаҿу аҵәашьи зну анатиурморт. Иаб игәрагареи иҿыцәааз уи иԥсҭазаареи ирсимволны.

Гьаргь Гәлиа иаб ипортреҬ аԥиҵеит 1943 шықәсазы. Усҟан Гьаргь Гәлиа аҭыԥ ҳаракы ааникылон. Аҟазаратә усқәа рхадара напхгаԥыс дыҟан. Иматҵзура аамҭа рацәаны имнахуан. Аха асахьаҭыхрагьы даҿын. 1943 шықәсазы уи сахьаҭыхԥык иаҳасабала иаҭәашьан «Аҟазара зҿаԥсазтәыз» ҳәа ахьӡ ҳаракы. Гьаргь ихаҭа асахьаҭыхра ԥсеиҭакрак еиԥш дазыҟан. Ашәҟәыԥԥра иԥсҭазаараҿы ианакәзаалак ихадаз усын.

Асахьаҭыхԥы «Аб ипортреҬ» автолитографиа атехникала иаԥиҵеит. Уи ҟазарыла инагӡоуп. АпортреҬ иамаӡам абжьааԥны ашәҟәыԥԥцәеи аҭҵарауааи рпортреҬқәа анҭырхуа рхы иадырхәо атрибутикақәа акгьы. Уи зхаҿсахьа аарԥшу ауаԥы дызнысыз ашықәсқәа иргәылсны иааиуеит, илаԥшгьы ԥхьаҟатәи аамҭа иазырхоуп. АпортреҬ аҿаԥхьа уангылоу, иунырует уи ауаԥ уааигәа иҟазаара.

Гьаргь Гәлиа дхәычҷаахыс дҭыхуан. Аԥсны усҟан асахьаҭыхратә студиақәа ыҟамызт. Уи асахьаҭыхшьа илырҵон еицырдыруаз аҟаза Ольга Лишева. Ольга лыԥшәма Булаковски – Париж Аурыс сахьаҭыхратә академиа дашьаҭаркԥуп. Урҭ Аҟәаҟа ииаит 1917 шықәсазы.

Ольга Лишева ахәыҷқәа азыҟалҵон Гәлиа иԥны. Урҭ уаҟа еиҿыркаауан аԥнытә театр, иаԥырҵон аескизқәа, асахьақәа. Гьаргь хәыҷы даара игәаарԥханы асахьа ҭихуан. Лишева иалылкааит уи ибаԥхатәра аҷыдара. Лишева лышьҭахь Гьаргь аҵара иҵон асахьаҭыхратә школ аҿы, еицырдыруа апедагог Бухов иҿы.

Дырмит Гәлиа иҭаацәараҿы зны аинтерес зҵаз хҭыск ҟалеит. Шьыжьымҭанк, Дырмит Гәлиеи иԥа Гьаргьи шьыжьхьа еицырфон. Уи усҟан Аҟазаратә усқәа рхадара напхгаԥыс даман. Дырмит дласны

акрыфаны дгылеит. Иԥҳәыс илеиҳәеит асааҭ 9 рзы аҟазара анапхгаԥы аизара шазгәеиҭаз, дагхар шыҟамло. Иԥҳәыс иныҟәырԥшшәа иазгәалҭеит напхгаԥыс иԥхьаз Гьаргь Гәлиа шиакәу, уи иаргьы макьана ара акырицфара дшаҿу. Аҭакс, Дырмит Иосиф-иԥа: «Мап, мап, сара анапхгаԥы дысзыԥшуп!» – иҳәан, ашырҳәа аԥны дындәылҟьеит.

Дырмит Гәлиа ииубилеи азы Аҵәыргақәҵатә зал аҿы иҵәырган уи ипортреҬқәа ргалереиа. Урҭ зегьы еиуеиԥшым. Ашәҟәыԥԥы иқыҭауааи иареи реиԥылара, акабинет аҿы иусура, Константин Симонови иареи реиԥылара. Аха Гьаргь Гәлиа иусумҭа ҷыдоуп. Араҟа уи, иуаажәларратә усзуреи ишәҟәыԥԥреи маҵара рыдагьы, – дабуп!

«Абар дышьҭоуп уи, уамакала дҭынчӡа, схы ааларҟәны, ижәԥа ааныскылоит. Заҟантә абас ихаҿы сгыланы, игәеисра сазыӡырԥхьааз, игәы амч аӷәӷәара сақәгәыӷны. Аха уажәы уи игәы абжьы саҳаӡом, аҳауеиԥш иласу аҵыхәтәантәи иқәыԥсычҳара иацны, ихы-иҿы аарлашоит еилыԥхаауа ԥышәырчҷарак».

АУАԤЫ ИГӘАҴГА ИАҴДОУП ИАРА ИБЫЗШӘА

Уи асахьаҭыхԥы данқәыԥшӡаз, асахьаҭыхра далагаанӡа, ажәеинраала аԥра иҿазикхьан... Иара игәаҿы раԥхьа ицәырԥит апоезиа!

Ҳара класск аҿы иҵтәаз зегьы иҵьаҳшьон шаҟа иԥшӡаны, шаҟа амҵа аҵраԥаны ажәеинраала даԥхьоз!.. Аха убри аамҭазгьы, иаабон илаз аҟазараҿы хәыҷы-хәыҷла акы «ишиманакуаз», акы аԥыжәара агар шаҭахыз, ак шаиааиуаз!.. Ус иагьыҟалеит, сара сԥыза бзиа, иахьа Аԥсны еицырдыруа асахьаҭыхԥы Илиа Ҵәыҵь иҿы, асахьаҭыхра аиааит, уи еиҳа ахы «дҭанарԥеит!» Аха зегьы акоуп, апоезиагьы зынӡа «доунамыжьӡеит», исахьаҭыхымҭақәа рыбжьара, аӡиас ду иалало акәараҷҷақәа реиԥш, ицәырԥуеит, ихааӡа изгәамҭаӡакәа иԥсы тарԥоит, аӡышеиԥш ихәоит... Ҳара, Ильиуша Ҵәыҵьбеи сареи қыҭак ҳаицатәуп, Ҷлоутәи ашкол ҳаицалгеит, еицҳазҳаит, акырынтә ҳҳәы еиԥшаны еицаҳфахьан, Аҟәа ҳанааигьы ҳаибамырӡит, ҳԥыҵьагьы ҳанааибабалак, егьа ҳаццакуазаргьы, ани иҳалоу ҳаиднакылоит, ма апоезиахь «ҳаршәуеит», ма – асахьаҭыхрахь, аполитикагьы «ҳацрасуеит», аха уи раҵәак ҳаагәа инаҳашьҭӡом, агәшәамшәа шаҳҳәогьы...

– Илиа, ҳаицәажәара ҳалагап ҳхәычра аҟынтәи... Уареи сареи, иара убасгьы ҳсахьаҭыхԥы бзиаӡа, ҳфилософ ҳәа сзышьҭоу, Нодар Ҵәыҵьбеи, ажурналист Даур Инаԥшьбеи, шықәсқәак раԥхьа зыԥсҭазаара иалԥыз ҳԥыза гәакьа Сергеи Сангәлиеи ииашаԥәҟьан ԥсык еицаҳхан... Уааи, нас, иаҳгәалаҳаршәап ҳхәычра!..

– Ех, ахәычра, ахәычра! Иссиру ари Адунеи ҿыцбарах абара, аԥсҭазаара аилкаара, ахәычра иацу агәыразра, уи алакҭа...

Ан лыбзиабара, Аб игәаҭа, уҟазшьа иакәнаго аҵәаԥа аԥшаара. Есааира ашара иацызҳауа, уӡамԥақәа ҟаԥшьӡа, ушьапқәа хырҟьаҟьа ашьац-ӡаӡа ушьҭрақәа анҵо, маҷмаҷ аԥсҭазаара адунеи ду аҿы угәи-уԥси аларҵәан, урҭ амаӡақәа ирыҵоу, иргәылоу аҟәымшәышәрақәа уанду лыхҷаҭ еиԥш ианхәхәа...

Уи алакҭа хаа аразра хыхәхәаала наунагӡа Адунеи ианхалоит. Уи ала уԥеиԥш зегьы ианырлоит. Уԥсы ҭанаҵы иуцзаауеит имралашан. Аиҳабра-еиҵыбра иақәнаго аныҟәгара Аԥсадгьыл ахь иумоу абзиабара шьақәнаргылоит, ухдырра аӡрыжәуеит, уԥсаанӡа иуцзаауеит, наунагӡа инхоит ууаԥра иагәаӷьны.

Аԥызара–ақәлара, апатуеиқәҵара, агәаара, аччара, алафҳәара, нас уи Аԥсҭазаара Адунеи алакә аҿы ахыԥшаара, нас, уброуп – уброуп, иахьалаго иарбан рольу инаугӡо Аԥсҭазаара ду Асценаҿы. Аӡәы иҳәан еиԥш, «аԥсҭазаара зегьы хәмарроуп». Сара насыԥ сыман, уара Анатол уеиԥш, Сергеи Сангәлиа иеиԥш, Даур Инаԥшьба иеиԥш, Нодар Ҵәыҵьба иеиԥш, Даур Лагәуа иеиԥш, Даур Быҭәба иеиԥш, Белла Адлеиԥҳа леиԥш, Циала Қриаԥҳа леиԥш, Мадонеи Беллеи Сангәлиаа реиԥш, убас ирацәаԥны схәыҷра аизҳараҿы, уи адунеи ԥшӡа арҭбаараҿы иацыз ԥашьара зқәым ахаҿсахьақәа иахьагьы, сылацәа аахызԥар, иаасгәалашәоит, иҿыцбарахны сархәыцуеит, сазгәышьуеит.

Ааи, исгәалашәоит. Уара, сара, Даур Инаԥшьба, Нодар Ҵәыҵьба, Очамчыра раԥхьаӡа ажәеинраалақәа зыԥуа ҳәа Аҟәантәи ииааны ахәыҷқәа аназыҟарҵоз еиццақәаз ҳауп. Уоуп ҳахьеибадырыз раԥхьаӡа, еицырдыруа нас иҟалаз апоетессацәа – Гәында Кәыҵниаԥҳа, Гунда Сақаниаԥҳа, Саида Делԥҳа. Исгәалашәоит усҟан заҟа игәцаракны, иҳахӡыӡаан ҳазыҟарҵоз Сарион Ҭаркьыл, Вова Агрба, Рауф Ебжьноу, Алықьса Гогәуа. Даргьы уоуп иахьыздырыз.

Ааи, сара споетмхаӡеит, аха уи аҟазара раҵәак сацәыхарамхаӡеит, асахьаҭыхра сҿазысшәеит. Уи мԥас иалысхит.

– Шьҭа ҳаиасып Аҟәаҟа, ара ҳанааи иҳақәшәеит абаԥхатәра злаз аҷкәынцәа бзиақәа, асахьаҭыхԥцәа, ашәаҳәаԥцәа, апоетцәа, актиорцәа... Хәыҷы-хәыҷла «иҳалаз» цәырԥуа иалагеит, адәы иқәыԥшыр аҭаххеит!..

– 1978 шықәсазы ашкол саналга Аҟәаҟа сааит. Аҳабла ҿыц аҟны уахасахаҳәа аргыларақәа цон. Уа аусура салагеит. Аҭыӡқәа ршьыхра напы асыркит, ԥыҭрак ашьҭахь хар амамкәа егьысҵеит. Усҟан ус иҟан, аԥсуа хәышықәса еиԥмырҟьаӡакәа аус иур, ауадақәа иоуан. Сара усҟан 18 шықәса схыҵуан, аха ахацәа акыр здыруаз, аԥышәа змаз исдырбон ииашаны ишыҟаҵатәыз. Зны ус сызбеит, амел шкәакәа ԥшааны, асахьақәа аҭӡамц ианысҵап ҳәа. Шьыбжьон ҳәа ҳаԥсы анаҳшьоз, аҭӡы скыдлан мелла асахьақәа ранҵара салагеит!.. Уи ҳазҿыз ауада ҭӡыцыԥхьаӡа, уа аус зуаз рхаҿсахьақәа, абаҳа кны, ауедра кны, ма итәаны рыԥсы аныршьоз ҭысхуан. Хәыҷы-хәыҷла, жә-еихагылак иҟаз аԥны сахьала еиқәсыршәеит!.. Ари збаз ҳапрораб дцан асахьаҭыхыԥцәа дуқәа иреиҳәеит!.. Адырԥаҿены ииаит Витали Лакрбеи Сергеи Ҵәыцьи. Урҭ агәра сдыргеит абаԥхатәра шсылаз... Нас сҭалеит Аҟәатәи асахьаҭыхратә ҵараиурҭа. Убри инаркны иалагеит сҟазаратә ԥсҭазаара ҿыц, ҳаҳҭныҟалақь Аҟәа агәаҿы.

Уброуп ҳахьеибадырыз Леонид Еныҟьи сареи. Ҷлоуаа Нодар Ҵыҵьба саԥхьа дҭалахьан, Беслан Логәуа, Пыжьа Ашьхаруа, Анатоли Алҭеиба, иара убасгьы, Омар Матуа – Аԥсны Афырхаҵа, аибашьраан Очамчыра дҭахеит.

Убас, раԥхьаӡа сналагеит шьаҿа-шьаҿала сҟазаратә ԥсҭазаара аихаҳара.

Нас, атҵараиурҭа саналга, 1983 шықәса инаркны 1987 шықәсанӡа аус зуан Ҷлоутәи асахьаҭыхратә школ аҿы рҭаөыс. Ҷлоуаа ирацәаөны асахьаҭыхыөцәа еиҭасааӡеит: Дама Акаба, Адамур Акаба, Руслан Инапшьба, Роман Цьапуа, Алхас Кәарҷиа уҳәа. Аибашьраан арҭ арцарцәа зегьы хаҭарыла рхы аадырпшит, хацәнамырха еибашьит… Дама дҭахеит Аҟәа аныргоз, Аԥсны Афырхаҵа ҳәа ахьӡ ихҭоуп. Саазамҭацәа–сҭаөцәа есымша срызгәдуун.

Иахьагьы иҳамоуп аҽар бзиа, абаөхатәра ду злоу, зацәыара ыҟоу, Аԥсынра иазаацәо…

Ауаөы ижәлари имилаҭи рҿы ауп ицсы ахьҭоу. Анатоли, сара есымша дысгәалашәоит уареи сареи хәыза бзиаӡа Сергеи Сангәлиа, иареи сареи улирика бзиа ибаны хаицлабны хаԥхьон ханааибабоз. Иахьагьы уажәеинраалакәа ҿырҳәала исҳәоит, урҭ схәыцреиԥш пату сызрықәуп… Ианакәызаалак сөызцәа реизҳара сеиҕәырҕон, срызгәдуун гәыкала.

– Уара Аҟәа асахьаҭыхратә ҵараиурҭа уҭалеит, нас аҭааҵәара уалалеит, нас аибашьра еилашыра агәҭаҟәкьа уалагылан, хаԥсыра ухугеит, аха уеиқәхеит, Анҵәа иҟынтә… Иахьа иугәалаурышәар сҭахуп урҭ амшқәа, аибашьра ианналагоз раԥхьатәи ашәымҭақәа рзы уахьыҟаз, хаштра зқәым хҭысқәак…

– Аибашьра атәы имаҷны салацәажәоит ианакәызаалак. Аха азҭаара ансуҭа, иааркьаҿны аҭак ҟасҵоит.

Аиашазы, аибашьра хажәлар ирзаанагаз аԥхасҭа уи шәышықәсала иахнырлоит. Хдемографиа ҿанаҟәеит. Ахьааи, алаҕырӡи, ашьаарҭәыреи, хадгьыл макьана 30 шықәса шҭҳьоугьы, иаламбаӡацт. Схырхәоит анацәа, абацәа рҿаԥхьа, зҭеицәа хазынақәа ҭахаз.

Сара сҭәы хыла исҳәозар, аибашьра ахы инаркны аҭыхәанӡа салагылан, исылшоз ҟасҵеит, схы самеигӡеит…

Раԥхьаӡа, Сергеи Ҭәаҵьи, Шьоҭа Адлеибеи, Зураб Кәарҷиеи сареи хауп Ҷлоу аҟыҭан абџьар кны иаагылаз. Нас, Мераб Кьышьмариа иахә аԥышәа иман, Афганистан аибашьра дахысхьан, хнаидгылеит жәаөык-жәохәөык Мықәаа, Арадуаа, Отаԥаа, Ҭхьынаа, Ҷлоуаа, Мыркәылаа хәыцы-хәыцла хееибыҭаны. Мераб Кьышьмариа иҷышәа ду хақәгәыҕит, командирс дҟаҳҵеит.

Исгәалашәоит, ԥшьхәра хәа Лабрала – Цхьынҭҟар ҳалбааит, амала ҳазбаз шьоукы хаҵәгьа рҳәеит, раԥхьаӡа убра вертолиотла иҳалахысит. Уброуп иахьалагаз сеибашьратә ԥышәара.

Нас, Иура Какалиа, Басариаа рыҷкәынцәа, Мықәа совхозынтәи – Цьынџьал Вадик ҳхатә гәаԥхарала аԥшыхәра ҳалагеит. Еиҿаҳкааит аԥшыхәаратә гәыԥ. Есымша, акәа ауаз, асы ауаз, 60 километр ҳныҟәон, саатк ҳаԥсы хшьар иҳазхон.

Иура Какалиа дҳацәҭахеит, уи Аԥсны Афырхаҵа ҳәа ахьӡ ихҭоуп. Сара Кәачара иҟасҵаз аԥшыхәра даара иарманшәалеит ҳар, ирҳәоит, уи аҟыҭа агараҿгьы даара ирыхәеит ҳәа… Аибашьраан иҟасҵаз зегьы уажә ара исызҳәом, уи мышкызны сыздыруа сөызцәа ирхәап.

Амала абра сузаԥхьар сҭахуп аибашьраан изөыз сажәеинраала:

Хара Анцәа иҿаԥхьа гәнаха ҳамуит,
Дақырҭуоуп иҳақәлаз ҳиҭҟәарцаз.
Ҳхәыҷқәаҭәқьа дырмеигӡеит, рыԥсы шҭаз иблит,
Ҳҭоурых ихәаҿырц, бызшәадагь ҳаанхарцаз…
Иаадырүеит агәаҕ, агәаҕ шарҿиауа,
Уи ауаөы дарлашәыр шалшо.
Ҳарҭ ҳреиуам ахацәа зхы лазырҟәуа,
Ҳаԥсуазаргь инаҳагӡароуп иаҳуалԥшьо…
Аиашаз ҳшықәҧо жәлары зегь ирбоит,
Ҳфырхаҭцара аҿаԥхьа ихырхәоит.
Амц мчыдоуп, иныҵәба иҵоит,
Аҭоурых аҿы хьӡамам, ихәыдоуп…
Хара анцәа иҿаԥхьа гәнаха ҳамуит,
Хьӡи-ԥшеи ҳаманы ҳааиуеит.
Ҳабдуцәа рыԥсы алыԥха адоуҳамч ҳамҟьашьит,
Аҳахаира, Афырхацәа, ҳаиааиуеит!..

Абри ажәеинраала сөызцәа лассы-лассы ҳаԥсы анеиҭаҳкуаз садырԥхьон, ргәы шьҭнахуан. Иара исгәалашәоит, аибашьраан асымҟәыл маҟәаҳәара ианлеиз. Аҟырҭқәа Лабра иақәлоит ҳәа адырра анҳау, гәыԥөык аибашьцәа ҳцеит аԥхыраараз. Ханнеи, қыҭаҵыԥхьаӡа, өыҵьа-өыҵьа, хөы-хөы, аҳаракыра иҳалан ихьчо иҭәахьан. Бџьарла рацәак ҳаиқәшәамызт, аха зегьы ргәы хыҭхыҭуа, аҟырҭцәа абрахь Лабра иажәлар, егьырҭ аҟыҭақәа – Кәтол, Ҭоумышь, Гәада,Ҷлоу иалалар рылшон азы, зегьы ибзиан ирдыруан ара иаҳмыхьчар ада ԥсыхәа шҳамамыз. Хабџьар маҷуп ҳәа згәы каҳан иҟазгьы ыҟан, аха, ишырҳәо еиԥш, ар маҷ хьӡы ргеит ҳәа, убасҟан даара ибзианы зегьы еицырдырхыз ансамбль «Шьараҭын» акәашаө Аркади Чачхалиеи сареи аԥҟеиҳәа ашәак ааҵәырган ҳабжьы ныҭҳаркьеит. Нас акәашарахь ҳаниас, имагәқәа аашьхны, ишьапы хырҟьаҟьаны асы днылагыланы акәашара дналагеит!.. Зегьы ргәы шьҭыҵит, зегьы агәра аагеит ари аибашьра хара ҳшаиаауаз!..

Аркади ԥсаҭашкәакәа, ашьҭахь, Цагера ажәылараан дҭахеит, ихҭоуп Аԥсны Афырхаҵа ҳәа ахьӡ.

Ус заҟа, заҟа фырхаҭцара аадырԥшызеи хаԥсуа ҷкәынцәа гәымшәақәа. Урҭ зегьы аԥсҭазаара еилаҳан – аԥсрашьуан… Сара аибашьраҿы избаз-исаҳаз зегьы хә-томк ҟалоит, хаиасыԥ егьырҭ азҭаарақәа рахь…

Зегь реиԥш, аибашьра ашьҭахь аԥсҭазаарахь ахынҳәра даара иуадаөын, аха игәаҕьны аҭааҵәара салалеит. Хөык ахшара срабуп. Зегьы аҭара дукәа дсырҵеит. Аиҭбы Леон Ҵыцьба – адунеи дачемпионны дҟалеит. Аспорт сара бзиа избон, сыԥсы алан, иаргьы дысхьыԥшит.

Аибашьра ашьҭахь, амлакра, ахьҭакра, аблокада зегьы ҳариааиуан, уахынла смыцәаӡакәа асахьакәа тысхуан. Нас, Нури Кәарҷиа ибзоурала 40 усумҭа рцәыргара сылшеит. Уинахыс мышьҭабзиала, 15 шықәса иалагӡаны 11 цәыргақәҭа Аҟәа иҟасҵеит. Аибашьра ашьҭахь, схы сырҿхәом, раԥхьаӡа аҵәыргақәҭа ҟазҭцаз сара соуп Аҟәа. Сусумҭақәа аҳәаанырцә ахатәы галереиақәа рҿы ирацәаны иҟоуп. Иреиҕьқәоу хаԥсуа галереиа иазынсыжьит. Иахьауажәраанӡа схандеиуеит исылшо ала. Сыжәлари сыԥсадгьыли рымаҭ шызуз изуеит, гәаартыла ауаа сырзыҟоуп. Ауаөы ари адунеи аҿы иҭынхо, ихылҭызи иаԥиҭази роуп…

– Иахьа Аԥсны уара иубар шҭаутаху, 30 шықәса рыөныҵҟа ҳажәлар зыхьӡаз, изхьымӡаз, ҳҿиура раԥхьаҟа ирзыԥшу, ҳдиаспора рыԥсадгьыл гәакьахь раагаразы мөаҟәас иубои?..

– Сгәы иалоуп, иахьа аԥсуа ҳәынҭҟарра анҳамоу аамҭазы, аԥсшәа ҳусҳәарҭақәеи ҳҳәынҭҟарратә хыбрақәеи зегьы рҿы ахархәара ахьамоуз. 2015 шықәсазы ҳпарламент иаднакылеит азакәан, ишьақәдырҕәгәеит аԥсышәала аҳәынҭҟарратә усҳәарҭақәа аусуракәа мөацыргаларц, аха иахьауажәраанӡа уи ишахәҭаз аус амуит, игәыгәҭажьны иаанхеит. Уи зегьы иҳаԥсыҿроуп. Уи хаԥсуара ҭнаршәауеит. Аԥсуаа аԥеиԥш бзиа анҳауа убасҟан ауп, ҳаԥсуа бызшәа ҳхы аасҭа пату аҟәҭаны, игәцаракны, иҳаракны ианышьҭаҳхлак, уи ҳагьеиднакылоит, ԥхьаҟагьы ҳагоит, ҳмилаҭ еиқәнархоит…

Убасҟан ауп еиҭагыло ҳаԥсуа ҭеира аԥеиԥш бзиа анроуа, мамзар адунеи ҳалаӡыр ҳалшоит…

Абызшәаоуп амилаҭ еиқәзырхо!..

Аҳәынҭқарра зыҟалом амилаҭ идеиа ыҟамкәа… Уи иахьа иазхәыцуа рацәаөым. Амаҭ уҭоуп, ирҿыхатәуп адемографиатә политика. Уи мшыннырцә иҟоу ҳаԥсуа хылҭшьҭрақәа аанагароуп рыԥсадгьыл ахь. Уи ҳаԥсуара еиқәзырхо акакәны избоит… Амилаҭ идеиа шьаҿашьаҿала еихаҳаны иқәныҟәалатәуп, изҕалатәуп ажәлар ргәы итҳо азҭаарақәа реизҳаразы, рыҿиаразы, рҕьацаразы… Уи закәанзароуп зегьы ҳзы…

– Уара сахьаҭыхөык иаҳасабала Аԥсны уеицырдыруеит, Аҵәыргақәҟәатә зал хадаҿы инартбаан уусумҭақәа аабахьеит, ирлас-ырлас аинтернет аҿы иқәургылоит. Урҭ зегьы сара шамахак акгьы саөсмыжьӡацт…Уаԥхьаҟа уара уусумҭақәа ирызҿлымҳау ахәаԥшцәа злаургәырҕьаран иҟои, аҭаҟәах бзиақәа умамкәа уҟам?!

– Схы аздыруа саныҟалаз инаркны иахьауажәраанӡа бзиа избоз ҳабдуцәа иаҳзеиҭархәоз Нарҭаа ирызку ҳепос асахьаҟ иеиҕаны иҟасҵар сҭахуп. Уи аус адулара саҿуп, даҽа хԥаҟа шықәса сагоит, хынөажәа усумҭа сзыҟаҵар, ицәырызгоит. Усҟан, хымԥада, зегьы адырра шәысҭоит, шәнасыԥхьоит.

Егьыс, Афеисбук аҿы лассы-лассы иқәсыргылалоит сусумҭақәа. Аиашазы, аус зуеит еиҧмырҟьаӡакәа, сгәы иалоу, иҟасҭахьоу аасҭа иҟасымҭац еиҳаушәа збоит. Уи акәра акәу иҟазҭо сыздыруам. Имаҷушәа збоит… Аҟазара ҳәаа амаӡам. Аҟазареи аԥсҭазаареи акоуп. Аҟазара иаҿу зегьы алаԥҟәшәа бзиа рзеиҕьасшьоит, ҳазшаз дырзырахаааит. Аспорти акультуреи роуп амилаҭи аҳәынҭҟарреи зырызго адунеи аҿы…

– Иахьа зегьы иаҳхьаау иреиҳауп ҳхыԥхьаӡареи ҳбызшәеи, уи аԥроблема еиҳау зҿаара ҳамаӡам, аӡбашьақәагьы еиуеиԥшым… Уара уԥхаҳәаԥшуеи?

– Абызшәа… Ҳара ҳаԥсуа бызшәа аҟара иԥшӡоу, ибеиоу даҽа бызшәак ыҟоуп ҳәа сыҟам… Уи иамоу амчи адоуҳаи еилызкааз адунеи зегьы даҟәлахоит… Абиԥаракәа еимаздо, еиқәзырхо ажәлар жәларны инхартә иҟазҭо рбызшәоуп… Уи адоуҳақәа ирдоуҳауп. Дарбанзаалак ауаөытәыөса игәатҵа иаҭдоуп иара ибызшәа…

– Сара асахьаҭыхра исеилнарказ рацәоуп: апоезиа, апроза, архитектура, амузыка, афилософиа, амистика, аԥсихологиа, агеометриа, анатомиа, абиологиа уҳәа инарҭауланы срызхьанарԥшит. Иҟоу шыҟоу, иахьынтәиааз ҟазаратҭааөык иаҳасабала иубозароуп, иҭуҭаауазароуп, уаԥхьароуп. Иҿыцу аӡәы уиламөашьо ухаҿра уоурц азыҳәан… Хыхь ишазгәасҭаз еиԥш, анцәа исаҭеишьар, шәасыргәырҕьаргьы ҟалап!..

–Ҳаиҿцәажәара анҵәамҭаз, уареи сареи анкьа ҳанқәыԥшзаз Ҷлоу, Дәаб аӡиас, амшәқәа реиԥш ихыжьлаз ахахә еиқәаӡәа дуқәа хрыҟәҭәаны ажәеинраалакәа ҳашрыԥхьоз еиԥш, уажәгьы иҿыцу ажәеинраалак аҵыԥҕәахак «цаҳәцаҳәуа» иаасызҵәырурга, даара сургәырҕьон, аөнынӡагьы сагон!..

– Дәаб аӡиас, Анатоли, уаргьы саргьы иҳанаҭаз рацәоуп. Уи иаҳнарҭеит аӡырөышьа, аҳәыцшьа, адунеи агәеисыбжь, аԥсы ахьҭоу абара… Иаҳнарҭеит аҟазара амаҭ азура, ԥсыҵҟала анхашьа-анҵышьа. Анҭ ҳныхакәа реиԥш, иахьагьы уи аӡмыжькьа рлакҭақәа цқьоуп. Ихыеөо, ишлеиц илеиуеит Панаөи Ҷлоуи иргәылсны. Ауаөы ишьҭра аныҵӡом, ишьҭыбжь адунеи аҳаҿы ианхалоит… Есааира иазҳалоит ауаөреи Аԥсҭазаареи еицнаҭы.

А. АГӘХАА

Валери АҲАШБА

ДРАНДАТӘИ АНЫХАБАА

Амилаҭ ркультура ахәшьара убысҟак ишьҭытҵуеит, рхатә ҭоурых шаҟа ибзианы ирдыруа аҟара ҳәа иҩуан А. С. Пушкин. Иҭабыргыҵәҟьаны, зҭоурых ззымдыруа, гәцаракра дула иҭызымҵаауа ажәлар ҳаҭырқәҵарас ироураны иҟоузеи? Ҳаԥсуа жәлар рҭоурыхҭҵаара апроблема даараӡа акрахыҵуеит. Аха, лымкаала иаҳгозар, аԥсуа жәлар ркультура аҭоурых, проблемак аҳасабала иқәгылеижьҭеи рацәак ҵуам, уи раԥхьатәи ашьаҿақәа реихгара ааскьаӡоуп ианалагаз ҳҳәар алшоит.

Аԥсуа милаҭтә культура даҽакы иаламҩашьо ахатә ҷыдарақәеи ахатә масштаби амоуп. Уи иақәнагахаша аҭыԥгьы аанкылоит адунеизегьтәи ауаажәларратә культура асистемаҿы. Иашоуп, амилаҭ ркультура рҭоурых иузаҟәымҭхо иаласоуп, урҭ аки-аки хеибарҭәаауеит. Аха, зегьы дара роуп, ажәлар ркультура (проблемак аҳасабала уахәаԥшуазар) ахатә структура амоуп, ганрацәала еиҿкаауп, еиуеиԥшым аамҭақәеи еиуеиԥшым ахҭысқәеи рыла еиларсуп. Убарҭ акомпонентқәа зегь рахьынтәи аматериалтә культура фундаменталтә еилкаарак аҳасабала еснагь алаԥшхықәҵара аҭахуп. Ҳәарада, абас еиԥш иҟоу ахшыҩзышьҭрақәа раан, ауаатәыҩса жәытәнатә аахыс нхарҭа-нҵырҭас, бзазарҭас иахьрымаз аҩнқәа, ахыбрақәа уҳәа егьырҭ архитектуратә ргыларақәа зегьы рҭоурых, лымкаала ахшыҩзышьҭра аҭаххоит.

Аԥсуа культура заатәи аҭоурых иахцәажәахьоу аҭарауаа ишазгәарҭо еиԥш, иахьанӡа иаанханы иҟоу 280 ирзынаԥшуа аргыларатә обиектқәа агәра ҳдыргоит аԥсуа архитектура аҟәра ду, аҭоурых ду шамоу. Убри аҟнытә ааԥсарак, гәҭынчрак ҟамҵакәа урҭ аргыларақәа зегьы ҷыдала ирзааҭгыланы рыҭҵаара аԥсуа ҭҵарадырразы иуалԥшьаны иҟоуп.

Убарҭ зегьы, хронологиала урыхәаԥшуазар, еиуеиԥшым аамҭақәа ирыҭҵаркуеит, иҟоуп изааӡатәиқәоу, архитектуратә традициа ауасхыр азышьҭазҵаз. Убас еиԥш, заатәи аԥснытәи аҟьырсиантә фундаменталтә ргыларақәа рхы зкыз архитектуратә баҟа ссирқәа иреиуоуп, абри астатиаҿы ҷыдала ҳаззааҭгыларц иаҳҭаху Драндатәи аныхабаа. Ари аныхабаа акомплекс иаҵанакуеит аргыларақәа рацәаны: иара, ажәытәӡатәи архитектуратә ҭынха ахаҭа, адинмаҵзуҩцәа рыԥсалмаԥхьарҭа, рыкрыфарҭа, амонастыртә саркьал асырҭа, аҽыкәабарҭа, аӡлагара уҳәа убас егьырҭгьы. XIX ашәышықәса анҵәамҭазынӡа Драндатәи амонастыр аҿы иҟан адинҵаразы аԥхьарҭа, атипографиа, иара убас, аԥсыжырҭа. 1886 шықәсазы, аиеромонахцәа Модести Варлаами рыбзоурала, Кәдырҭа аҳаракыраҿы еиҭарҿыцны иаартын 1920-тәи ашықәсқәа рҟынӡа аус зуаз, анцәа иан илызкыз аныҳәарҭа ҿыц. Ҳазҿу аамҭақәа рзы адинхаҵаҩцәа рдунеи азы Драндатәи аныхабаа даараӡа акрызҵазкуаз ҭыԥын.

Амонастыртә ргыларақәа рҭәы анаҳҳәо, ҷыдала иазгәааҭатәуп ҳәа иҳаԥхьаӡоит, XIX ашәышықәса анҵәамҭазтәи аҩыратә дырраҭарақәа ззаҭгылахьоу аҳаԥқәеи адгьыл аҵаҟатәи амҩақәеи. Излаҳҳәо ала, ахырхарҭақәа рацәаны измаз адгьыл аҵаҟатәи амҩақәа руакы Кәыдры аԥшаҳәа аҟынтәи аныхабаахь инаган, уи ахәыҵсырҭа анҵәамҭаҿ иҟаз азал аҿы аныхақәа ҩба ыҵан, адгьыл аҵаҟатәи амҩа аныхабаа аҩныҵҟа иҟаз алтартә цқьаҭыԥ аҿы ихәыҵыҵуан. Урҭ, адгьыл аҵаҟатәи амҩақәа ҟаҵан ажәытәӡатәи аамҭақәа рзы. Изызкыз – аныхабаа амаҵзуцәа аӷацәа, ма аҟәылаҩцәа рганахьала ашәарҭа ианҭагылалак рхыхьчара, рҽыԥхьакра акәын.

Аныхабаа, ахаҭа акырынтә аиҭакрақәеи, аиҭашьақәыргыларақәеи ахьымҩаԥыргахьоу аҟнытә, ҳаамҭа аҟынӡа иааӡеит ажәытәӡатәи аҿаԥшылара акыр иԥсахны. Аха уеизгьы, уи аргылара шамахамзар егьырҭ аԥснытәи заатәи ашәышықәсабжьаратәи архитектуратә баҟақәа раасҭа акыр еиқәхеит. Ҳәарада, уи зыбзоуроу ахыбра аконструкциатә ҷыдарақәеи аргылаҩцәа рҟазареи роуп (аҟьырмыт еидҵалан, еиқәшьыхны иҟаҵоуп, аҭӡы аҩныҵҟа аҟәара хаҳәқәа ҭачаԥоуп).

Амонастыртә комплекс ргылан аҭыԥ ҳаракыраҿы. Адинтә ҭахрақәа рганахьала, уи Кәыдры аԥшаҳәаҿтәи аҟыҭақәа акыр аҵанакуан.

Планла уахәаԥшуазар, ҳазҿу аныхабаа ԥшькәакьк змоу, иԥшьыркцоу ргылароуп. Уи аҭбаара 19,6 метр инаӡоит, амрагылара аганахьала х-абсидак алыҳәҳәо иҟаҵоуп. Иара убас, аргылара иамоуп аҭбаара иазынаӡо анортекс. Абжьаратәи абсида 4,85 метра рыла аԥшьыркца иагәылҳәҳәоит, егьырҭ аганахьтәи абсидақәа иаҳа имаҷуп – 2,30 метр роуп иахьыҟоу. Урҭ абсидақәа рҿаԥхьатәи анаӡарақәа аҩныҵҟа ршоит х-нефкны. Аргылара аҩныҵҟатәи (ашьаҭаҿтәи) аформа аџьар сахьа аанахәоит, аха аџьар ахқәа рыбжьара иҟоу ауадақәа, ари аныхабаа еицырдыруа аџьар-кәымпылтә архитектуратә ҭынхақәа излареиԥшырымтәыз рацәоуп.

Ишазгәаҳҭахьоу еиԥш, аргылара ауадақәа иара аҩны ашьаҭа иамоу аџьар сахьа еиԥшны еиҿкаауп. Ирылҳәҳәо аџьаржәҩеихдақәа реиҳаракырала шамахамзар зегьы еиҟароуп. Аџьар аԥыхәҳәаақәа рыҵаҟатәи аҭыӡқәа 7,8 метра рыҩахыс, ихырнааны, ихыркәшоу аҭуан ахь ииасуеит. Дара урҭ аҭуанқәа рхеиласара еиҿнакаауеит 10,8 аҭбаара змоу ахаргьежьаа – акәымпыл зықәгылоу амаҟа. Ари аҭбаара аџьар аԥыхәҳәаақәа рыҭбаара аасҭа еиҳауп, урҭ аԥыхәҳәаақәа рыҭбаара аладеи аҩадеи ирызхоу аџьареихда 5 метрак иҟоуп, амрагыларахьтәи амраҭашәарахьтәи – 6,2 метра.

Ари ахыргьежьаа-еиласара иқәгылоу акәымпыл иамоуп ахышәқәа 16. Акәымпыл ахаҭагьы еиҿкааны изку, амаҟа аҟнытә зхы еилаԥсоу, акәымпыл агәҭаҟны аваҵкьарақәа реиԥш иалыҳәҳәо, архәақәа роуп. Адәахьала иамоуп рацәак еиҳаракым, 16 кәакь змоу агәыргьын.

Аџьареихда амрагыларахьтәи ажәҩа аҭӡы иалҳәҳәо абсида ала ихыркәшоуп, аҩныҵҟала иҭыргьежьаауп, адәахьала хә-кәакьк амоуп. Уи аҿаԥхьа ауп алтартә цқьаҭыԥ ахьыҟоу. Алтартә цқьаҭыԥ авараҿтәи аҭӡыҭыгьежьаарақәа рҿы иҟоуп аныхабаа иатәу акульттә маҭәарқәа ахьырҵәахуаз аҭыԥ. Абри ауада ахышәқәа рыла еимадоуп аԥсаҭарҭеи адикуан иҭыԥи ҳәа иалхыз арҕьарахьтәи армарахьтәи аҿаққәа. Аҩныҵҟатәи аҿаққәа, еиҳарак агәҭантәи, зызкыз адинтә ныҳәарақәеи акульттә қьабзқәеи рымҩаԥгаракәын. Насгьы, агәҭантәи аҿаққәа зырлашо ашәахәақәа уахь иҩнаԥхоит акәымпыл иамоу ахышәқәа жәафи, алтартә абсида ахышәқәа хԥеи, аныхабаа аҩналарҭақәа ирхыку ахышәтә кылҟаарақәеи рыла.

Абаа аҩныҵҟа аҭыӡқәа цқьоуп, акгьы рылҳәҳәо иубом, иара убас, ара иҟам агәашьақәа, ашьаҟақәа. Қьырмытла иҟаҵоу ари аргылара аҭыӡқәа зегьы еизадоуп, џьара-џьара ашәқәеи ахышәқәеи ирызку акылҟаарақәа рыда.

Аџьар анаӡарақәа рыбжьара (амрагылара аганахьала) иалҳәҳәо абсидақәа ирхыкәшо агьежьбжақәа ирҿакуп ҩ-уадак. Урҭ адәахьала, хԥа-хԥа кәакь рымоуп, аҩныҵҟала ихыгьежьааны ахыбра аҭыӡқәа ирыларсуп архәақәа рыжәҩа инықәырсны. Ауадақәа хыбуп аҟәырҟьақәа еицырзеиԥшны ԥшьыркца ҳасабла иҩашьҭу акәымпыл еиԥшу ахаргьежьала.

Зызбахә ҳамоу ауадақәа агәҭантәи анеф аҟынтәи дара-дара еизхоуп. Ауадақәа еицеизыхәхәаны, акәакь ҭиаша-ҭархәақәа рыла инҵәоит рынаӡара.

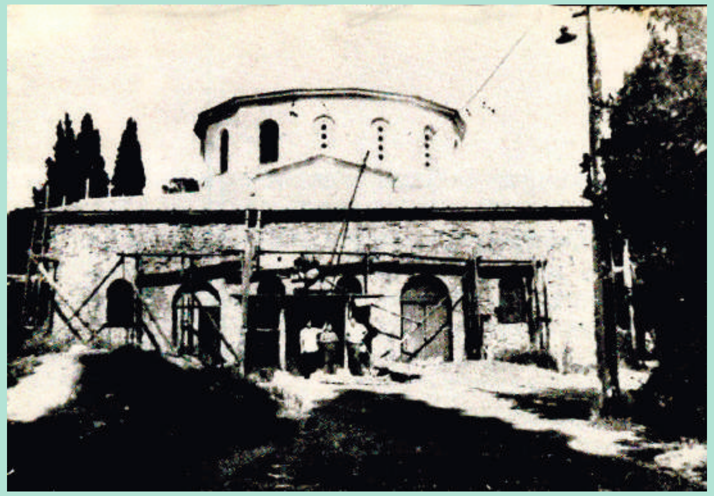

Арҕьарахьтәи ауада аҭбаара 4,5 метр инаӡоит, армарахьтәи – 3,7 метра. Ҵауларала арҕьаратәи аган 0,3 метра рыла еиҳауп армарахьтәи аасҭа. Ҩ-метрак аҳаракыра змоу аҩныҵҟатәи аҭыӡқәа иҭыргьежьаау аҭҟаарақәа рымоуп. Алашара неиуеит ахышәқәа рыла. Ахышәқәа акака амоуп абсидақәа рҿы, даҽа акака – адәахьтәи аҭыӡқәа рҟны. Ауадақәа зегьы адәныҟа адәылҵырҭақәа рымоуп, егьырҭ аҩныҵҟатәи ауадақәа рахьгьы унеиртә еиԥш еимадоуп.

Ахыбра, амраҭашәара аганахьала, аџьар адәахьтәи анаӡарақәа рыбжьара иамоуп даҽа ҩ-уадак. Урҭ рыҭбаара иартәоит 4,75 метр. Абарҭ ауадақәеи, агәҭантәи ауада хадақәеи, нас аџьар наҟ-ааҟтәи анаӡарақәа рҿтәи ауадақәеи еимаздо аҩналарҭақәа рымоуп. Иахьатәи аамҭазы уадак аҿы иаартуп даҽа ҩналарҭак, уаанӡатәи еиҭакрақәак ирыхҟьаны иаркыз. Иара убри еиԥшу аҩналарҭа адубалоит аладахьтәи ауадагьы, амрагылара аганахьала, аха уигьы қьырмытла иҭырҭәааауп. Абраҟа анкьа аҩналарҭа ҷыда шамаз агәра унаргонт аҭӡы еилыкка ианубаало даҽа шәык. Уигьы иахьа иаркуп, иҭырҭәааауп аҟьырмыт еиқәҵарала. Ауадақәа рҭыӡқәа ишиашоу ихалоит, нас ииасуеит еицыгьежьу акәымпылқәа рахь.

Ауадақәа акәымпыл еиԥшу агьежьбжақәа рыла ихыбуп, ҵаҟантәи ахыбра ахеиласарҭа аҟынӡа 6,60 метра бжьоуп. Адәахьала иалыҳәҳәом акәымпылра, ус еицарсаны, анаӡара акәакьқәа ҩ-ганкны иҿсоуп. Иара убас, иҟоуп иҭыгьежьаау аҭыӡқәа рҿы аҭҟаарақәа, аурыла 2,8 метр инаӡо, метрак аҭбаара змоу. Ауадақәа рахь алашара неиуеит адәныҟатәи аҭыӡқәа ирымоу ахышәқәа рыла. Ахышәқәа алашара шиашоу иаарышьҭӡом, иҩнашыло алашара аԥхьа ахышә аҭӡырхәара иақәыԥхоит, нас уи ианԥаны ауадахь илеиуеит. Адәахьтәи аҭӡқәа ирыласоуп ахышәқәа даҽа акака.

Ҳзыхцәажәоз ауадақәеи амраҭашәарахьтәи ауада еизыхәхәа-анортекси ашәқәа рыла еимадоуп. Анортекс аҭбаара 4 метрак ыҟоуп, уантәи агәҭатәи анефахь инеиуеит иҭбааҭыцәу абжьысырҭа. Аамҭак азы инаҳаракны ара иаман ахор, уи ахор ахь уҩанагон аҭӡы арҕьарахьтәи аган иадҟаҵалаз амардуан.

Адәахьтәи аҿаҧы (афасад) ала иамоуп аҩналарҭақәа ҩба. Адашьма инаркны аҭуан аҩаӡаранӡа ф-метрак ыҟоуп. Аҩнытҟа идырлашоит наҟ-ааҟ иамоу ахышәқәа, даҽа хҧа – аҿаҧы аганахьала. Ахор ахьыҟаз аҳаракырахьы алашара неиуан усҟан иамаз, иахьатәи аамҭазы иарку, аха зышьҭа нхаз (ахышәқәа рырхәаақәа аҭӡы иалаҟаҵоуп) ахышәқәа рыла.

Ахыбра аиҭашьақәыргылараз аусурақәа анымҩаҧыргоз иаадырҧшит анаҭырҭа – ажәытәан ахор ахь иҩеиуаз амардуан ахьалагоз азааигәара, арҕьаратәи анортекс акәакьаҿы.

Араҟа аусурақәа анымҩаҧыргоз, иааҧшит иара убас ашәқәа рхы зланҵәоз архәаақәа, џьара-џьара қьырмытла ҩбаны еихасаны ишыҟаз. Ашәқәа ирхагылоу архәаақәа аҭӡқәа ирыласоуп 15 см иҵауланы дара ашәқәа рааста.

Хыхь еиқәаҳаҧхьаӡаз ауадақәа рыҭӡы еикәыршарақәа, архәаақәа, ақәырҟьақәа рҟны, уажәтәи аамҭаз џьаргьы иуҧылом аҩычарақәа, адҩыларақәа, аҩнытҟатәи арҧшӡарақәа.

Иара убас, инымхеит ашәқәеи ахышәқәеи рҿышәҭ зырҧшӡоз аҳаш (амармалташь) иалхыз аҿыкәыршақәа. Иахьа уажәраанӡа изымааӡеит адинхаҵара иадҳәалаз амаҭәарқәагьы. Аҩычарақәа, адҩыларақәа, адинхаҵара амаҭәарқәа араҟа ишыҟаз агәра узыргоны иахьа инхаз XVIII ашәышықәсазы аныхабаа исасцәаны иаҭаақәаахьаз аӡәык-ҩыџьак аныҟәаҩцәа ранҵамҭақәак роуп. Убас, 1846 шықәсазы ҳзыхцәажәо аныхабаа иаҭаахьаз аныҟәаҩ С. Саблин иҩуан: «Алтартә цқьаҭыҧ уахьнадыҧшылоз аҳаш шкәакәа иалхыз агәашьақәа 6 еиварыҧхаа игылан. Уи ус шакәыз агәра удыргоит уажә уа еилажьу аҧҽыхақәа. Акәымпыл дырлашоит аготикатә стильла еиқәыршәоу ахышәқәа 36. Урҭ ахышәқәа ахьӡы зқәырҭәаз еиуеиҧшымыз, хкы рацәала еилаарцыруаз асаркьақәа рҭасан. Ахышәқәа адәахьала аҳаш иалхыз аҿыкәырша ҩычагақәа рыман. Аныхабаа аҩнытҟатәи аҭӡқәа ҩычан иҧшьоу адинтә хаҿсахьақәа рыла... Акәымпыл аҵаҟа ианып Исус Христос исахьа. Архангел Михаил исахьа ануп мраҭашәарахьтәи ашәқәа рзааигәара, ацқьа Нил ихаҿсахьа – амрагыларахьтәи аҭыӡқәа рҿы. Иааџьоушьартә ашәыгақәа еицамкӡакәа иаанхеит».

Драндатәи аныхабаа шыхиаз, ишҩычаз атәы аниҵеит афранцыз ҵарауаҩ Диубуа, имереҭтәи агубернатор Г. Вакульски иеиҭаҳәамҭаны иаҳаз ала. Имӡаӡеит уи уа ишибаз ишьахәыз аҩычарақәа, аҳаштә гәашьақәа, ихьыразныҧсараха иҟаз алтартә ныхачаҧа.

Ара ҳазлацәажәо Драндатәи аныхабаа аплан ишәаны ишьақәыргылоуп 1981 шықәсазы. Ҳәарада, иахьатәи ахыбра аплан заатәи апланқәа иахьрықәымшәо рацәоуп. Еиуеиҧшым аамҭақәа рзы ишәаны ишьақәдыргылахьан Норев, Бросс, Толстои, Кондаков, Павлинов уҳәа убас егьырҭгьы. Аха арҭ зегьы рыпланқәа аки-аки еиҧшым. Иаагозар, Нореви Бросси рыпланқәа рҿы ахыбра андыргылоз иацҟарҵеит ҳәа рыҧхьаӡоит анортекс, нас наҟ иамоу ауада хыргьежьаақәа рҿы ашәқәа рҭыҧан ахышәқәа адырбоит. Анортекс, ахыбра андыргыла ашьҭахьтәи аусурақәа раан иадҟарҵалеит, насгьы ҩыџьара еиҩкааны, х-ҿык аманы, адәахьтәи аҿаҧшыларақәа рҟны (амрагыларахьтәи ада) еиҧшу ҩналарҭак-ҩналарҭак рыманы иҟан ҳәа азгәеиҭоит Павлинов. Ҳзыхцәажәо авторцәа гәыҧҩык аҩналарҭа хадақәа ахықәшь ркыдҟаҵаланы иаҳдырбоит. Даҽа ҵарауаак ахышәқәа ахықәшь шрымоу аадырҧшӡом.

Зыӡбахә ҳамоу аныхабаа апланқәа реиқәымшәара азҵаара цәырҵыр ҟалоит иахьагьы. Избанзар, уаанӡа аныхабаа збахьаз, иҭызҵаахьаз рықәшаҳаҭымхара залшом, ахыбра урҭ ианырбоз аамҭазы раҧхьаӡатәи аҭеиҭыҧш еиҳа иазааигәаны, раҧхьатәи ахаҿра еиҳа еиқәханы иҟан.

Абарҭ агәаанагарақәа рырҵабыргразы хымҧада аҭҵааратә усурақәа мҩаҧгатәуп. Убас, уажәааигәа аиҭашьақәыргыларатә усурақәа раан иааҧшит уаанӡа идырмыз ашәқәеи, ахышәқәеи, аҭӡамцқәеи.

Ҳара ҳгәаанагарала, уажәы аныхабаа аиҭашьақәыргылара нап аркра заацәоуп. Инарҵаулан иҭҵаатәуп аныхабаа аҧхьаӡатәи аргыларатә аплан

зеиҧшраз, иҟаҵатәуп еилкаам азҵаарақәа жәпакы рҭак, насгьы иаарҧштәуп иара убас раҧхьатәи аконструкциатә шьаҭақәагьы.

Уаанӡатәи аиҭашьақәыргыларатә усурақәа раан ахыбра иазныжьӡамызт ашҧқәеи, ашәқәеи, ахышәқәеи раҧхьаӡатәи рҭеиҭыҧш. Хырҩа рызумызт аҭыӡқәеи, ахыбқәа реимадараҿы қьырмытла иҧшӡаӡа иаҿыкәыршаз аҿышәҭақәеи. Иара убас, еилагоуп, акрызҵазкуа, аҧсуа архитектуратә ҟазшьа ҷыда ацәырӡны, ақәацә ҧшра аазхәаз, акәымпыл иацрыганы илбааны изыхәҭаз ахыб. Насгьы, аныхабаа аиҭарҿыцраан иадгалаз амаҭәахәқәа иара иацәыхароуп, иацәтәымуп. Хыхь ишазгәаҳҭаз еиҧш, аиҭашьақәыргыларатә усурақәа раан аныхабаа раҧхьаӡатәи архитектуратә ҷыдарақәа ацәырӡын, даҽа ҭеиҭҧшк аанахәеит.

Аҧхьаҩ ишибо еиҧш, ҳара ари астатиаҿы уажәраанӡа конкретла ҳазлацәажәоз Драндатәи аныхабаа архитектуратә конструктивтә ҷыдарақәа ракәын. Урҭ аҷыдарақәа зегьы маҷк иадамхаргьы, анализ нарҵаулан ирзуны урыхәаҧшыр, иумбар залшом, аныхабаа зааӡатәи ақьырсиантә архитектуратә ҿиара аамҭа иаҵанакуа аргыларақәа ишырзааигәоу. Насгьы, уи архитектуратә ҿиарамҩа ахы ахьыҵнахыз, жәлар рыбзазараҿы раҧхьаӡа аҿиара ахьаиуз, изаау антикатәи ақьырсиантә дунеи адацҧашә ахьаҳаз Италиеи, Азиа Маҷи, Елладеи, Крыми уҳәа акультуратә центрқәа рҟны ауп. Хронологиала ҳахәаҧшуазар, ақьырсиантә ргыларатә традициа аеволиуциа мҩаҧысуан III–IV ашәышықәсақәа инадыркны IX–X ашәышықәсақәа рҟынӡа. Аха Драндатәи аныхабааҿы иаҳҧыло архитектуратә ҷыдарақәа раналогиақәа шамахамзар иахьуҧыло III–VI ашәышықәсқәа ирыбжьанакуа аамҭақәа рҿоуп. Уи ус шакәу дырҵабыргуеит Венереи Роми ирызку Остиатәи (Италиа, III ашәышықәса) аныхабаақәеи ацқьацәа Мариеи, Пиотри, Марки ирызку VI ашәышықәса иаҵанакуа ақьырсиантә архитектуратә ҭынхақәеи. Типологиала ҳахәаҧшуазар, ара иазгәаҳҭаз ажәытәӡатәи абаҟақәеи Драндатәи аныхабааи ирзааигәоу архитектуратә ҭынхақәа Аҧсны адагьы, Кавказтәи егьырҭ ажәытә қьырсиантә тәылақәа рҿгьы иҟоуп. Ҳарҭ ҳазҿу аҭоурыхи аҟазараҭҵаареи рхыҵхырҭақәа рҿы еицырдыруа аныхабаақәа Ечмиаӡинтәи Рипсимеии, Мцхеҭатәи Џьварии роуп. Драндатәии, Ечмиаӡинтәии, Мцхеҭатәии архитектуратә ҭынхақәа аџьаркәымпылтә баҟақәа иреиуоуп, аха Драндатәи аныхабаа урҭ абаҟақәа излареиҧшқәамгьы ыҟоуп – уи ахатә конструкциатә ҷыдарақәа амоуп. Ҿырҧшыс иаагозар, Ермантәылатәии Қырҭтәылатәии аныхабаақәа ирҷыданы, Драндатәи аныхабаа амрагыларахь акәакьқәа змоу абсидақәа аҧыҳәҳәоит. Иара убас, ари абаҟа амраҭашәара аганахьтәи аџьаржәҩабжьаратәи аҿаккәа хыргьежьааны иҟаҵоуп. Насгьы, ҷыдала иазгәаҭатәуп ақьырсиантә динтә архитектураҿ ихадароу аҭыҧ аанызкыло акәымпыл аҭагылазаашьа, егьырҭ аргыларақәа рҿы аҧшьыркца аҟнытә ииасуа ахарҧа иқәгылазар акәымпыл, Драндатәи аргылараҿ ихыргьежьаан адашьма аҟнытә аҭыӡқәа ирхарҧоу амаҟа иқәгылоуп. Ишазгәаҳҭаз еиҧш, ари архитектуратә баҟа заа кавказтәи ақьырсиантә ргыларақәа ирыламҩашьо ахатә ҭоурых, ахатә ҟазшьақәа аманы иҟоуп.

Хыхь ишаҳҳәаз еиҧш, италиатәии, Азиа маҷтәии, елладатәии уҳәа заатәи архитектуратә баҟақәа рконструктивтә канонқәа рыла иргылаз ахыбрақәа (Драндатәи аныхабаагьы убра иналаҵаны) иҳарҳәоит урҭ зегьы хронологиатә аамҭак ишаҵанакуа – (VI ашәышықәса). Ишдыру еиҧш, VI ашәышықәса аҧсуаа рҭоурых даҟьақәа рҿы акрызҵазкуа аамҭоуп. Усҟан аҧсуаа Кавкази Азиа Маҷи рдунеижәларбжьаратә еиҿцаарақәа рҿы активла рхы аладырхәуан, аҧсуааи византиааи рыбжьара аполитикатәи акультуратәи еимадарақәа рыман.

Абасала, ҳара иаҳҳәар ҳалшоит, аҧсуаа VI ашәышықәсазтәи рҭоурыхтә бзазареи рекономикатә мычхареи ирҭынхоуп ҳәа Драндатәи аныхабаа.

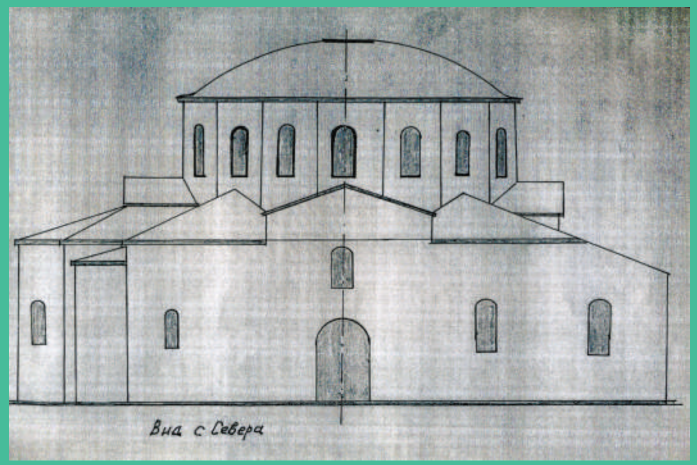

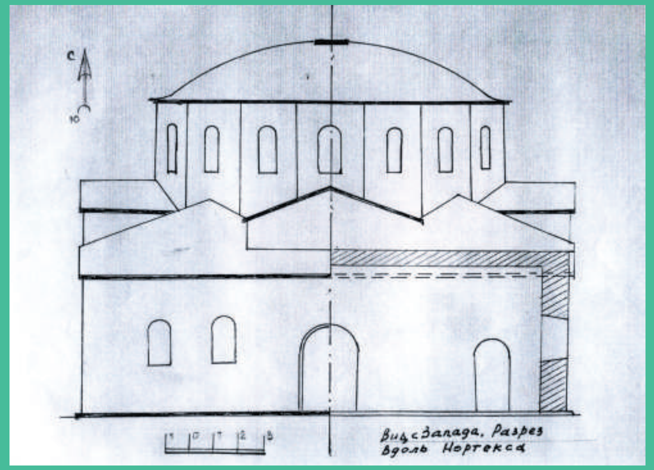

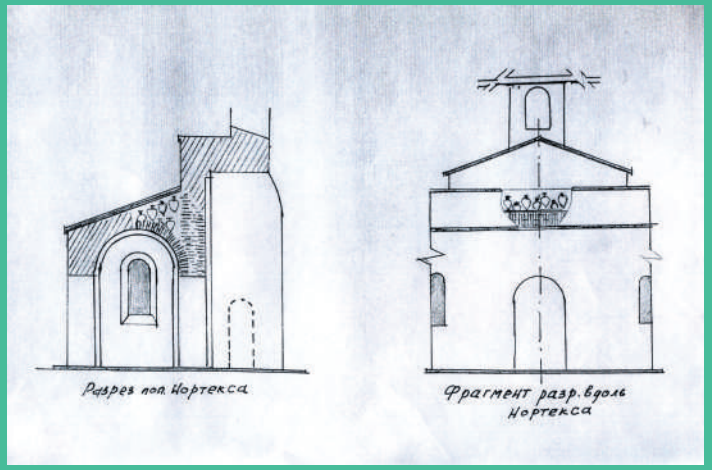

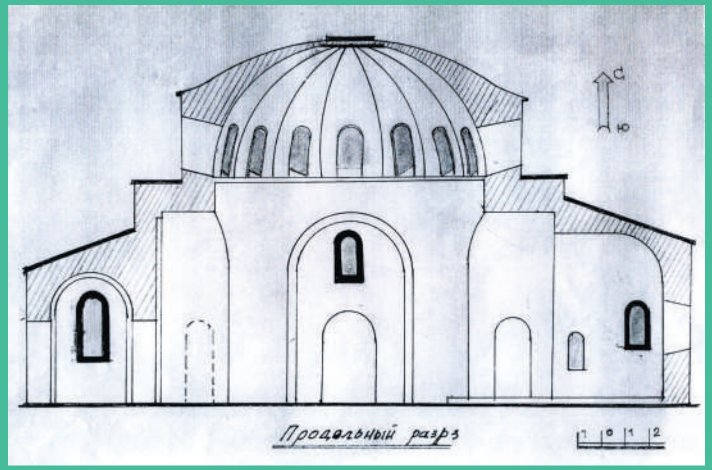

Вахтанг АԤҲАЗОУ

НАРҶЬХЬОУ ИЕИԤҲЫӠУАЗ

Аԥсуа милаҭтә ҟазара акыр шықәса амаҵ азызухьаз, Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Валери Ҷолариа иҩызцәа, иааигәаны дыздыруаз макьанагьы ирцәыуадаҩуп ииасхьоу аамҭала иӡбахә алацәажәара. Аҵыхәтәантәи аамҭазы ихьуаз ачымазара иахҟьаны дҳаԥхеит аԥсуа доуҳатә культура гәык-ҵсыкала амаҵ азызуаз ауаҩы аамысҭашәа.

В. Ҷолариа диит 1947 ш. рзы Очамчыра араион Агәы-Бедиа ақыҭан. Абжьаратә школ даналга Аҟәаҟа диасуеит. Аамҭак азы аус иуан Аҟәатәи атипографиаҿы, агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» («Аԥсны») аҭакзыԥхықәу амаӡаныҟәгаҩ ицхыраагаҩысгьы дыҟан. Хара имгакәа, А. М. Горки ихьӡ зхыз Аҟәатәи аҳәынҭқарратә институт дҭалоит. В. Ҷолариа данқәыԥшыз нахыс аҟазареи, алитературеи, ажурналистикеи ргәыблра шьҭикаахьан. Аҟазараҿы иаликаауан ашәаҳәара, алитература бзиа излаибоз ала, ирацәаны даԥхьон, ажурналистикагьы гәыгәҭаижьуамызт. Ажәабжь кьаҿқәа раԥҵара дазҿлымҳахеит. Урҭ рахьтә иҟан ажурнал «Алашареи» агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшьи» ирнылахьаз, икьыԥхьуан астатиақәагьы. Иқәыԥшра ашықәсқәа раан иқыҭаҿ еиҿкааз жәлар рхор ахь днарыԥхьеит, абжьы бзиа шимаз гәарҭахьан. Убри нахыс еиҳагьы ашәаҳәара бзиа ибеит.

1976 ш. рзы иреиҳау аҵараиурҭа афилологиатә факультет (аԥсуа бызшәеи алитературеи аурыс бызшәеи алитературеи рзанааҭ ала) далгеит, аха уаанӡагьы зыӡбахә раҳахьаз В. Ҷолариа агәырҵҟәыл злоу ҳәа дыԥхьаӡаны, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә жәлар рашәаҳәареи рыкәашареи зҽаԥсазтәыз ансамбль ахь днарԥхьеит.

1970–1980-тәи ашықәсқәа раан аҳәынҭқарратә ансамбль, усҟантәи Асовет Еидгыла еиднакылоз ареспубликақәа рҟны еиԥш, аҟазара ӡырнагон: Чехословакиа, Польша, Германиатәи Адемократиатә Республика, Германиатәи Афедеративтә Республика, Шьамтәыла, Бырзентәыла, Ефиопиа, Аргентина, Мексика, Мозамбик, Танзаниа, Голландиа уҳәа аҳәаанырцәтәи атәылақәа рҟны. Абарҭ агастролькәа зегьы дрылахәын В. Ҷолариа. Аинтернети асоциалтә ҳақәеи аныҟамыз аамҭақәа рзы, аԥсуа ансамбль агастролькәа дрыхцәажәаны акьыԥхь ианиҵон (аԥсышәалеи урысшәалеи). Ари аус аҟынгьы иааԥсаракәа ахәшьара бзиа арҭон иҩызцәа, аԥхьаҩцәа.

30 шықәса инареиҳаны ансамбль ашәаҳәацәа ируаӡәкыз В. Ҷолариа даԥсаҵәҟьаны Зҽаԥсазтәыз артист ҳәа ахьӡ ихырҵоит. Арҿиара аус иара изы акыр амҽхак ҭбаан, еилеигӡоз маҷмызт. Идырреи иԥышәеи ҳасаб рзуны, Аԥсны акультура аусзуҩцәа Рассоциациа иҭнажьуаз агазеҭ «Культура и жизнь» аредактор хадас днарԥхьоит, акыр шықәсагьы амаҵ азиуан. Иҵьабаа маҷымкәа иҟоуп ажурнал «Аԥсны аҟазара» аредактор хада ихаҭыԥуаҩыс аус аниуаз ашықәсқәа раан. Лассы-лассы акьыԥхь ианиҵон акультуреи аҟазареи русзуҩцәа ирзикуаз астатиақәеи аочерккәеи. Дыҟан Аԥснытәи аҳәынҭқарратә хортә капелла ашәаҳәаҩысгьы.

Акыр шықәса аҟазара амаҵ азызуаз ауаа рдунеи дахьазааигәаз, дахьагәылаԥшуаз, ибзиангьы иахьидыруаз аҟнытә, урҭ ирзикуаз инарҵаулааны аарԥшра илиршон. Ансамбль иналукааша артистцәа реиԥш, ажурналкәеи агазеҭқәеи ирниҵоз истатиақәа рызкын Аԥсуа театр артистцәа, ашәаҳәаҩцәа, акәашаҩцәа, ахореографцәа, адирижиорцәа уҳәа. Аԥсуа радио аҟынгьы акырынтә аҟазара ауаа дрыхцәажәахьан.

Ажурналист, апублицист имаз аԥышәа аԥсҭазаараҿы акыр ицхраауан, инапы злакызаалакгьы ишақәнагоу аԥхьаҩи, ахәаԥшҩи, азыӡырҩи рызнагараан.

Уаанӡа иажәабжьқәа апериодикатә кьыԥхь ишанылахьазгьы, асахьаркыратә литература иаҵанакуа аганахьала хазы шәҟәны иҭыҵуеит (1988) иповест «Аиқәшәара». Уи арҿиаразы еиҳагьы агәаацԥыҳәара инаҭоит.

Аҩбатәи ишәҟәы «Нарҵьхьоу амҵан» акыр шықәса раахыс еизигоз аматериалқәа ирыбзоураны, иқыҭа гәакьа ажәытә-аҿатә ирызкны иҭижьит (1992). Уи нахыс арҿиара аус еиҳагьы дагәыланахалон. «У подножья синих гор» (2006) акәзар, араҟа ақыҭа аҭоурых инамаданы ицәыргоуп, ирыхцәажәоуп еицырдыруа ахьӡқәа, аҵеицәа нагақәа.

1989 ш. раахыс Аԥсны ажурналистцәа Реидгыла иалаз В. Ҷолариа, аҟазараҿы еиԥш, ажурналистикаҿгьы аԥышәа бзиа иоухьан. Акымкәа-ҩбамкәа урысшәала иҭижьыз ашәҟәқәагьы даараӡа ибзианы зылшамҭақәа идыруаз ауаа ирзикит. Урҭ иаабац очерккәоуп ҳәа узрызҳәом, избанзар, аҟазара ауаа рыԥсҭазаареи рырҿиаратә мҩеи акыр дагәылаԥшны, иҭҵааны аԥхьаҩ изнеигеит. Ҳәарада, ҳаамҭазтәи аԥсуа милаҭтә ҟазара аҭҵаараҿы лагала бзианы иагьаанхоит.

Арҿиаҩы аганахь изааныжьрымызт Аԥсны Аҵьынцьтәылатә еибашьра атема. Иҩызцәа реиԥш, иаргьы уи даара игәы ахәра аннаҵеит. Убри ихымҽуаз ахьаа ауп дазхьазырԥшызгьы «Сменив черкеску на камуфляж» (1996) зыхьӡиҵаз ишәҟәы. Уи иагәылоу аочерккәа рҟны дрыхцәажәоит Аԥсадгьыл ахьчараан иҭахаз артистцәа: Андреи Қәаранӡиа, Руслан Кәлаа, Даур Акаба, Рауф Дасаниа, Аҟсент Агрба, Аркади Чачхалиа, Ҭемыр Аршба, аибашьра хлымӡаах иалаӡыз: Хьыбла

Агастролькәа рахь амҩа хара

Нанба, Марина Картосиди – Жьиба, Даур Ҟолбаиа уҳәа.

Анаҩстәи ашықәсқәа раан иаԥиҵаз аочерккәа рахьтә хазы шәҟәқәаны иҭижьыз рҟны ицәыргоуп аԥсуа милаҭтә ҟазара арҿиараҿы злагала шьардоу: «Танец и душа» (1995, ахореограф Акаки Малиа); «Рожденная для танца» (1998, жәлар рартист Маиа Герзмаа); «Служение искусству» (1999, Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Едуард Нанба); «Леонид Чепелянский» (2001, акомпозитор ирҿиаратә портреҭ); «Рыцарь абхазского танца» (2004, Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Арвелод Ҭарба); «Наш Томас, наш Хаджарат» (2006, ашәаҳәаҩ, акиноактиор, Аԥсны зҽаԥсазтәыз артист Томас Кокосқьыр). В. Ҷолариеи И. Нарманиеи авторцәас иаманы иҭыжьын «Закан Халваш» (1999); В. Ҷолариеи М. Габниеи еицыҭрыжьит «Артистическая династия» (2002, жәлар рартистцәа Сусанна Цьениеи лыԥшәма Владимир Царгәыши ирызкуп). В. Ҷолариа акыр шықәса агазеҭқәеи ажурналқәеи ирнылоз (аԥсышәалеи урысшәалеи) егьырҭ истатиақәеи, иочерккәеи, иажәабжьқәеи реизга аҭыжьра дзахьымӡакәа идунеи иԥсахит. Иҟалап, уи ахаҵгылара агәаҳәара зауа ҟаларгьы, избанзар, урҭ зегьы аԥсуа милаҭтә культуреи аҟазареи рыҿиара амҩа аадырԥшуеит.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә жәлар рашәаҳәареи рыкәашареи зҽаԥсазтәыз ансамбль Азиеи, Африкеи, Алатынтә Америкеи ртәылақәа рҟны ақәгыларакәа ирыцыз ахҭысқәа инарҭбааны акьыԥхь иахьанылоз ҳмилаҭтә культура аӡыргара иацхраауан, аԥсуа ҟазара аҭоурых азгьы хәарҭара алазаауеит.

Аҳәынҭқарратә ансамбль аҟны ашәаҳәареи, насгьы алитературеи, аҭҵаареи, ажурналистикеи, апублицистикеи қәҿиарала еилазыгӡоз В. Ҷолариа иԥсҭазаара ихаҿы изаагомызт урҭ рыда. Еснагь ижәлар рыгәҭа дгылазар акәын. Иқьиареи, иуаҩреи, иаамысҭашәареи ддырԥшӡон, ҟазшьа бзиангьы иныҟәигон. Игәыҳалалреи, есымшааира ихы-иҿы иқәубаауаз ичҷаԥшьи, аԥсҭазаараҿы илиршази рыла дыргәаладыршәалашт дыздыруаз зегьы.

Акультура арҿиара аус аҟны злагала маҷмыз В. Ҷолариа иԥсадгьыли, иуаажәлари, иқыҭауааи, игәакьацәеи, иҭаацәеи еснагь дрызгәдуун. Аԥсны аҵеиԥш бзиа агәра игон. Абас дыҟан, зҩызцәа-зықәлацәа згәыбылра рзынзыжьыз, Нарҵьхьоу ашьха амҵа – дахьиз, дахьааӡаз иқыҭа зыԥхыӡ иалаз, имҩашьауа зхатәы мҩа зышьҭа анызҵахьаз Валери Ладикәа-иԥа Ҷолариа.

Иҿахымҵәазо аҟазара амҩа

Елеонора КОҔОНИАԤҲА

АКИНО АҬЫХРА ЗЫԤСҬАЗААРА АЗКУ…

Наур Гармелиа аурыс режиссиор Сергеи Снежкин диҭҵаҩуп. 2016 шықәсазы далгеит Санкт-Петербургтәи акинои ателехәаԥшреи ринститут, ахәмарратә кино афакультет. Аԥсны акино абзиабаҩцәа иара дырдыруеит идипломтә фильм «Ацҳа» ала. Арежиссиор қәыԥш уи зметраж кьаҿу икино иҵара даналгоз Аԥсны иҭихит. Аҟәа имҩаԥган уи аԥхьарбара. Усҟан ахәаԥшыҩцәа ирыдигалаз, абжьы зхамыз адебиут азкын Аԥсны аибашьра ашьҭахь ауаа рыԥсҭазаара ашьақәгылашьа. Раԥхьатәи иусумҭа ҳтәылаҿы еиԥш уи анҭыҵгьы иаиуит ахәшьара бзиа. 2016 шықәсазы Ханты-Мансиск имҩаԥысуаз акинофестиваль «Амца адоуҳа» аҿы ахԥатәи аҭыԥ анашьан. Наур Гармелиа диит Гәыԥ ақыҭан, ихәыҷра ашықәсқәа ирылганы иааигон акино абзиабара, уи адагьы иара иҩуан ажәабжьқәеи ажәеинраалақәеи. Араҟа аҿар рыбжьара алитературатә еицлабрақәа рҿы, апрозазы ҩынтә актәи аҭыԥқәа ианаршьахьан. Иҵара даналга ашьҭахь акино аҭыхразы арежиссиор Гармелиа Санкт-Петербург даанхоит. Арҭ ашықәсқәа ирылагӡаны иара иоуз аихьӡаракәа иреиуоуп 2021 шықәсазы «Аурыс Пен-центр» имҩаԥнагоз аицлабраҿы асценари зыҩуа ркатегориаҿы актәи аҭыԥ ахьианашьаз. «Сара исыҩуа асценарикәа рыла исҭахуп скино ҭысхларц» – иҳәоит арежиссиор қәыԥш анаҩстәи ирежиссиортә ԥсҭазаара дазхәыцуа. Сынтәа, арежиссиор Гармелиа ирҿиара ҽаԥарак иԥеит ҳҳәар ауеит. Ханты-Мансиск хәажәкыра мза анҵәамҭазы имҩаԥысуаз XXII-тәи Адунеижәларбжьаратәи акинофестиваль «Амца адоуҳа» аҿы зметраж наӡоу акатегориаҿы ианашьахеит ихадоу апремиа – иреиҕьу афильм. Зынӡа арежиссиор ифильм ԥшь-категориак рҿы аиааира агеит. «Аҵыхәтәантәи ахәԥса» захьӡу Гармелиа икино иреиҕьу амузыкатә ӡбаразы, иреиҕьу аоператортә усумҭаз, иара убас, ахәаԥшыҩцәа раԥхьахә рноминациақәа зегьы рҿы аԥхьахә иаԥсахеит. Даҽакала иаҳҳәозар, иҟаз аԥхьахәқәа фба рҟынтә, «Аҵыхәтәантәи ахәԥса» ԥшьынтә иалкаахеит. «Сгәы азҩон категориак аҿы ҳаиааир ауеит ҳәа, аха асҵәҟьа сгәы иаанагомызт. Сара акино анҭысхуа, хәшьарак асҭартә сыҟоуп, избанзар, схаҭагьы срыхәаԥшуеит егьырҭ иҭырхуа афильмқәагьы. Ҳноминациаҿ иқәыглан хәфильмк, урҭ рҟынтәи ҩба роуп зыхәаԥшра сахьӡаз. Хәаԥшҩык иаҳасабала сара сыбжьы зысҭаз афильм ыҟан, аха иреиҕьу актиор ҳәа аноминациаҿы ада даҽаџьара аиааира азымгаӡеит. Акино ахәшьара азҭоз аӡбаҩцәа ргәаанагара хаҭала сара исарымҳәаӡеит, аха сыпродиуссерцәа ирзырҩит иааркьаҿны – акино бзиа ҭышәхит ҳәа», – иҳәоит арежиссиор ифильм иагаз атрофеиқәа дырзааҭгыло. Ари афестиваль аҿы раԥхьаӡоуп фильмк асҟак аиааиракәа ананаршьаз ҳәа азгәарҭеит акинофестиваль амҩаԥгаҩцәа. Гармелиа ԥшьынтә асценахьы дхалеит ифильм ианашьаз аҳамҭақәа ргаразы. Акиностудиа «Ленфильм» иатәу ателеграмм-каналаҿы иаразнак иҵәырҵит аҳәамҭа – акино аҭыхраҿы даҽа иаҵәак ҩаҵхахеит ҳәа. Аԥсны акәзар, арежиссиор иигаз аиааира акыр агәацԥыҳәара рнаҭеит ҳауаажәлар. Ҳтәылаҿы иҟоу аинформациатә хархәагақәа зегьы днаганы иҿцәажәеит. Ԥсабарала ахӡыргара бзиа изымбо шиакәугьы, Наур Гармелиа дақәшаҳаҭхеит ажурнал «Аԥсны аҟазара» азы ҳазҵаарақәа рҭак аҟаҵара.

Афильм «Аҵыхәтәантәи ахәԥса» «Ленфильм» абазаҿы иҭыхуп, жанрла идрамоуп, афинанстә цхыраара Урыстәыла акультура аминистрра ахахьы иагеит. Уаҟа арежиссиорцәа қәыԥшцәа рзы имҩаԥырго аицлабраҿы иалкааны аԥара азоужьын Гармелиа иусумҭа. Акино аҿы еиҭаҳәоуп 2000-тәи ашықәсқәа рзы Аԥсны инхоз араса аазрыхуаз ауаа рҭоурых. Ишԥарыдыркылари Аԥсны укино злеиларсу асиужет, уи инегативтәу ахҭысқәагьы аанарԥшуазар ҳәа, арежиссиор исҭаз азҵааразы абас аҭак соуит: «Уи аҩыза ашәара сымаӡам, сфильм аԥсуа хәаԥшҩы игәамԥхар ауеит ҳәа. Избанзар, сара иаасырԥшуа аҭоурых ииашаны еиҭасҳәеит. Акино бзиаӡақәа ҳгәалаҳаршәозар, аперсонажцәа зегь ахьыбзиоу фильмк ыҟаӡам». Афестиваль «Амца адоуҳа» анхацдыркыз инаркны мҽхакы ҭбаала имҩаԥыргон, уажәы уи президентс дамоуп адунеиаҿ аихьӡара змоу сербиатәи арежиссиор Емир Кустурица. Аха, афестиваль алагамҭазы Москва иҟалаз атеракт маҷк иаԥсахит уи апрограмма. Аныҳәатә гәалаҟазаара ҟазҵоз аусмҩаԥгатәқәа аԥыхын, актәи амшқәа рзы ахәаԥшыҩцәагьы азал ахь инагамызт. Ус акәзаргьы, арежиссиортә еицлабра аԥҟарақәа инарықәыршәаны ишьақәгылан, уи ҳәарада, рнапы ианын аӡбаҩцәа. «Аартра мҩаԥган ахәаԥшыҩцәа рыда. Сара сфильм аҩбатәи амш азы акәын иаҥыддырбоз, убри аҟынтә, урҭ сфильм рыбжьы арҭартә алшара рыман. Иахәаԥшуаз еиҳарак афестиваль иалаз ракәын, ҭаацәашәала имҩаԥысуазшәа иҟан сҳәар ауеит», - иҳәоит Наур Гармелиа.

Абжьааԥны ари афестиваль амҩаԥысшьа дазааҭгыло, арежиссиор иҳәеит, Ханты-Мансиск инхо рзы ари крызҵазкуа усмҩаԥгатәны ишыҟоу. «Ари дара рзы брендк иаҩызоуп, аха сынтәа атеракт иаԥсахит уи аныҳәа амҩаԥгашьа аформа. Уа абиатлон ачемпионати, абри афестивали роуп имҩаԥырго», - иҳәеит Гармелиа. Аԥсны иқәынхо ахәаԥшыҩцәа хымԥада иазҵаауеит «Аҵыхәтәантәи ахәԥса» ара арбара аналшо. Иазгәаҭатәуп, ԥшьҩык Урыстәылатәи актиорцәа рыда, егьырҭ зегьы аҭыԥантәи актиорцәеи ауааԥсыреи шракәу иалахәу. «Акино «Ленфильм» иатәуп. Дара ирымоуп агәаҳәара Аԥсны аԥхьарбара амҩаԥгаразы, аха уи сара сакәӡам изызбо, Аԥсны акультура аминистрреи дареи еицәажәароуп. Сгәы иаанагоит Санкт- Петербург апремиеракәа анымҩаԥыслакгьы, иҵегьы афестивалькәа рҿы ианцәырҵлакгьы, ара Аҟәагьы арбара еиҿкаахап ҳәа ҽаҩраҭагалан шыҟоу», - ҳәа иҟоуп арежиссиор ихәыцракәа. Аԥхьаҟатәи игәҭаккәа дырзааҭгыло, Наур Гармелиа иҳәеит зметраж дуу афильмкәа рзы асценарикәа ҩба шизышьҭоу. Уи адагьы, асериал аҭыхразы иҩызеи иареи агәҭаккәа шрымоу. Арежиссиор иазгәеиҭеит аиааира иигаз, хымԥада, анаҩсан акино ҿыц аҭыхразы акыр ишихәо. Иара иажәақәа рыла, апродиусерцәа ирзымариахоит афинанстә хыҵхырҭақәа рыԥшаара, избанзар, акинофестивалькәа рҿы аиааира агара уи ӡыргароуп. «Сара акино аҭыхра мацароуп сыԥсҭазаара зызку, срылахәуп еиуеиԥшым апроектқәа рынагӡара. Аҵыхәтәаны инасыгӡаз асценари аурыс шәҟәыҩҩы Аԥсны иазкны ииҩыз апроза иалхуп, ахьӡ сҳәаӡом макьана. Аӡәы иитәу аҩымҭа асценари аԥҵаҩ иаҳасабала иануго, автор уизымиааиуазар уаламгароуп. Сииааиз џьысшьоит, убри аҟынтә, уи иалхны акино ҭысхыр сҭахуп. Акино аҭыхразы аԥара Урыстәыла исыԥшаароуп, ара Аԥсны уи аҩыза макьана алшара ыҟам», – ҳәа иажәа хиркәшеит Наур Гармелиа. 33 шықәса ирҭагылоу арежиссиор қәыԥш ҳаицәажәара ашьҭахь, иҭаацәа рахь Гәыԥҟа амҩа дықәлеит, икино аҭыхракәа рҿы адгылара изҭо иқыҭауааи иҭынхацәеи рбаразы, агәырҕьаҿҳәаша атәы ҳҳәозар, уи аинформациатә хархәагакәа рыла уахь инаҩхьан…

Диана АҲԤҲА

ФОТОСАХЬАҚӘАК РҬОУРЫХ

Ahornbaum im Kreise Gudaur, den vierundzwanzig Menschen kaum umfassen können. Der Baum ist hohl, obwohl er noch lebt, und wird als Pferdestall benutzt

2014 шықәсазы сҩыза бзиа, Ҭырқәтәылантәи зыԥсадгьыл ахь нхара иааз, Окан Кәыџба ҳамҭас исиҭеит, акыршықәса еизигоз ажәытә аԥсуаа рфотосахьақәа. Убарҭ рахьынтәи сара исҭахуп иалкааны ишәсырдырырц иаҳа исзааигәоу сахьак. Уи афотосахьа сқыҭа Аҷандара аҭоурых иадҳәалоуп. Асахьа ахьҭыху, Аҷандара ақыҭа, уаанӡа Бата Ачба иҩны ахьгылаз ааигәара, иашҭа ахьыҟаз, Мидарадәы ҳәа иахьашьҭоу ауп. Ара игылоу аҕштҵла дуқәа даара акыршықәса рхыҵуеит. Аҵарауаа излаарҳәо ала, 500–1000 шықәса рхыҵуеит. Аиҳабацәа ишырҳәоз ала, арҭ аҕштҵлақәа еиуеиԥшым ахҭысқәа рхыргахьеит. Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду анцоз Ԥсҳәынтәи иаауаз асолдаҭцәа рыԥсы ршьоит ҳәа аҵла ааигәара амца ахьеиқәырҵаз иахҟьаны, аҩныҵҟа ҭыблааит. Аха аҵла агәҭа шҭыблааугьы, есышықәса аҽарҿыцуа иазҳауеит. Аҵла агәаҩара ауаҩы ҽылеи машьыналеи дҭаларатәы иҟоуп. Аҵла еибаркны изку ацәа мацара акәушәа убоит адәаахьала.

Акыр иныкәсхьоу абри афотосахьа иамоуп иара ахатәы ҭоурыхгьы. Аҵла амҵан аԥсуа маҭәа рышәҵаны игылоуп хҩык аԥсуа хацәа. Урҭ реилкааразы даара ирацәаҩны аиҳабацәа идсырбеит ари афотосахьа. Урҭ излаарҳәаз ала, асахьаҿы иаабо хҩык аиҩызцәа бзиақәа роуп: арыҕьарахь дгылоуп Царгәыш Ҭадара, арымарахь – Инаԥҳа Хџьаџь, аҽы дақәтәаны, аҵла дҭагылоуп Ахба Мысҭаф.

Инаԥҳа Хџьаџь 100 шықәса инеиҳаны ихыҵит, уи ииҳәоз ажәабжьқәа згәалашәоз саб исзеиҭеиҳәеит, XIX ашәышықәса анҵәамҭазы арҭ аиҩызцәа амҳаџьырра иагеит Ҭырқәтәылаҟа, аха иахьнеиз, мышқәак рышьҭахь еилыркааит уа ишзаанымгылоз, иагьырыӡбеит рыԥсадгьыл Аԥсныҟа ихынҳәырц. Усҟан аҳәаакәа иҕәҕәаны иаркны иҟамызт. Аиҩызцәа Аԥсныҟа идәықәлеит. Урҭ злаауаз рымаӡамызт азы, шьапыла, ҟәарала мацара, ихынҳәны рқыҭаҿы иааны анхара иалагеит. Иҟалап, абри афотосахьа XX ашәышықәса алагамҭазы иҭырхзар.

Схәыҷын аха, исгәалашәоит, сабду иашьа 105 шықәса зхыҵуаз Аҩӡба Маҭамеи-иԥа Мамеҭ (Ҭырқәтәылаҟа иагахьаз, нас Аԥсныҟа ихынҳәыз), абарҭ аҵлақәа рзы сан илеиҳәаз ажәақәа: «Мидарадәы игылоу аҵлақәа пату рықәышәҵала! Иакәым акы ҟашәымҵан акәшамыкәша! Уа Ԥааимбарҭыԥуп! Аԥааимбарцәа еизаны иахьтәо ауп!»– ҳәа.

№2, 2024

АԤСНЫ АԞАЗАРА

АԤСНЫ АԞАЗАРА ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA
ABKHAZIA SANATI فن أبخازيا KUNST DER ABCHAZIEN

АԤСНЫ АКУЛЬТУРА АМИНИСТРРА АҬЫЖЬЫМҬА
Иҭыҵуеит 1979 шықәса раахыс

ИАНКӘОУ

Анатоли ЛАГӘЛАА
Ҳаԥсеиқәырхаҩ, ҳаԥсҿыхҩы!.. 1
Баграт ШЬЫНҚӘБА
Дырмит Гәлиа иахь 4
Џьума АҲӘБА
Иуа иҩыза – Алгыҭ аҳаблан 5
Уасил АҨЗБА, Леонид САМАНБА
Аԥсуа кьыԥхь ажәа аиқәырхаҩ 7
Аманда ԤКЬЫНԤҲА
Атеатр лара илыԥсҭазаароуп 9
Ельвира АРСАЛИАԤҲА
Гьаргь Гәлиа «Аб ипортреҭ» 12
А. АГӘХАА
Ауаҩы игәатҵга иатҵдоуп иара ибызшәа 13
Валери АҲАШБА
ДРАНДАТӘИ АНЫХАБАА 16
Вахтанг АԤҲАЗОУ
Нарцьхьоу иеиԥхызҙуаз 20
Елеонора КОҬОНИАԤҲА
Акино аҭыхра зыԥсҭазаара азку 22
Диана АХԤҲА
Фотосахьақәак рҭоурых 23

Аҵәа иану асахьақәа, аҭыхымҭақәа:
Актәи адаҟьаҿы – *Валери Гамгиа. Амҳаџьыраа. «Аԥсны аҭоурых» асериа аҟнытә. 1987. ақ. Лыхны*
Аҩбатәи адаҟьаҿы – *Геннади Аламиа. Ҩ-еԥәак*
Ахԥатәи адаҟьаҿы – *Имбылуа аҟазара. Тариел Амԥар (аиллиустрациақәа)*
Аԥшьбатәи адаҟьаҿы – *Аӡыргара*

Аредақтор хада Геннади АЛАМИА
Аредақтор хада ихаҭыԥуаҩ Гәында АӠЫНԤҲА
Асахьаркыратә редақтор Гарри ДОЧИА
Акоррекҭор Нонна ҬХӘАЗԤҲА
Амаӡаныҟәгаҩ–акьыԥхьҩы Арифа АҞӘСԤҲА
Компиутерла аиқәыршәаҩ Анжела КЬЕТИАԤҲА
Аусеиҿкааҩ Диана АГӘМААԤҲА

Шықәсыкахь ԥшьынтә иҭыҵуа анаукатә-популиартә, аҟазараҭҵаара тә журнал сахьарк.
Ежеквартальный, научно-популярный, искусствоведческий, иллюстрированный журнал.
Ақалақь Аҟәа, Ажәанба имҩа, аҩны 9. Аҭел.: +7840 226 00 72.
Город Сухум, улица Званба, дом 9. Тел.: +7840 226 00 72.
Akazara.akazara@yandex.ru

ИМБЫЛУА АҞАЗАРА

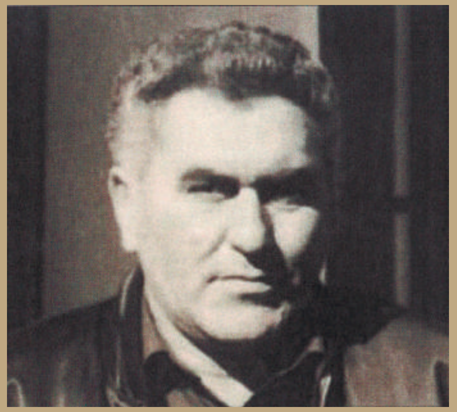

ТАРИЕЛ АМԤАР

БАГРАТ ШЬЫНҚӘБА ИРОМАН «АЦЫНТЦӘАРАХ» АЗЫ АИЛЛИУСТРАЦИАҚӘА. АВТОЛИТОГРАФИА. 1981.

АҬЫХЫМҬА «АМҲАЦЬЫР» АЗЫ АЕСКИЗ. 1997.

Аформат 60х90 1/8. Иҟаҵә. акьыԥхь бӷьыц 3.
Атираж 1000. Аҿаҵаԥҟа № 36.

Икьыԥхьуп АУН «Акьыԥхь аҩны» аҟны,
ақ. Аҟәа, Ешба имҩа, 168.

aquafon

aquafon.com

ТАРИФ

Конструктор 2.0

Бери больше, собирай проще

150#☎

от 650 Руб./мес.

Всегда на волне